

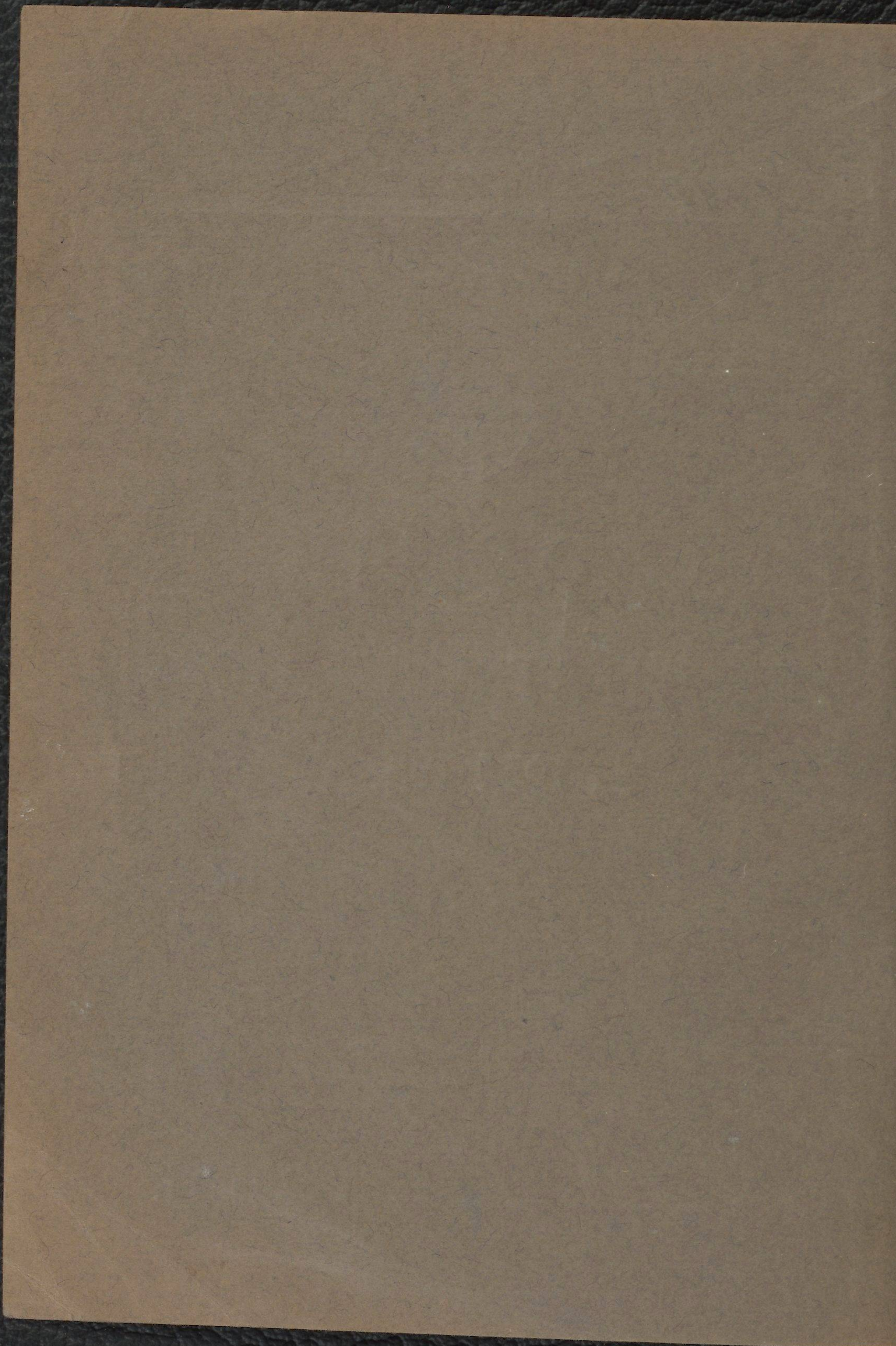
I. 573.135

Таварыства Беларускае Асьветы.

ЗБОРНІК
„РОДНАГА КРАЮ“
за 1934 год.

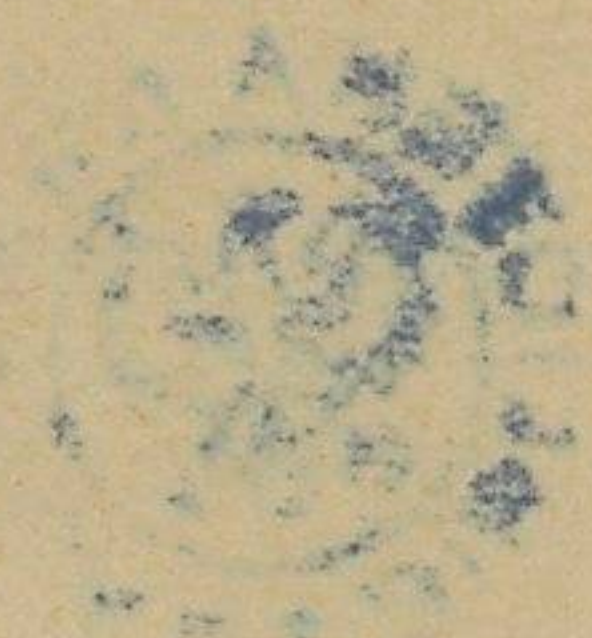
Вільня — — — — — 1935 г.

Таварыства Беларускае Асьветы.

ЗБОРНІК
„РОДНАГА КРАЮ“

за 1934 год.

Вільня — — — — — 1935 г.

I. 573.135

Краўцоў Макара.

НАСТУЛЬКА.

1881

1881

I.

Вёска Буркаўка стаяла на сваім месцы, як і да вайны. Толькі жыхары яе цяпер моцна адрозьніваліся ад тых, якія яе засялялі перад вялікаю вайною. Тады ў ёй моцна ўжо заўважыліся ўплывы расейшчыны. Маскалізм прыходзіў разам з тымі сынамі гэтае глухое вёскі, якія, трапіўшы ў салдаты, — ці, як любілі старыя людзі казаць, „у маскалі“, — вярталіся дамоў, гаворачы, як тут ужо прынята было думаць, „пасалдацку“.

Да таго яшчэ чужацкую мову прыносілі сюды і тыя людзі вёскі, якія служылі пры цару на розных урадавых службах і мімаволі пакрысе руселі. Перад самаю вялікаю вайною наяжджала сюды „ў отпуск“ выйшаўшае „ў сьвет“ настаўніцтва лікам больш за дзесяток, і ўсё гэта разам прывучала вясковую моладзь цягнуцца сьледам за сваімі „вучонымі“ землякамі — старацца гаварыць іхнаю, як здавалася цёмным мужыцкім галовам, *панскаю* моваю.

Вайна, перакуліўшая ўсё дагары нагамі, нарабіла і тут свае работы: яна павыганяла гаротных вясковых жыхароў Беларусі ў Маскоўшчыну, а нават і Сыбір ды Сярэднюю

Азію. Там на далёкай чужыне старыя буркаўцы блізка што ўсе злажылі свае сівыя галовы ад бяды і голаду, дарослыя пасьпелі сьсівець, а малыя вырасьлі і вярнуліся на свае родныя попелішчы зусім ужо „русакамі“.

Так ужо ў Буркаўцы завялося, што яшчэ да вялікага выгнаньня кожная вясковая дзяўчына з бацькамі, з усімі хатнімі і суседзямі ў буднія дні гаварыла прадзедаўскаю моваю; роднымі словамі яна лашчыла брыклівую кароўку, доячы яе, з роднымі слоўцамі заганяла ў хлявы сьвіньні й авечкі. А вось у сьвяты ды асабліва ў кірмашы, на якіх моладзь часта заводзіла першае знаёмства паміж сабою, ў моду ўвайшло гаварыць хоць і надта благою, але ўсё-ж такі расейшчынаю. Памёрла ўжо і родная песьня ў гэтай вёсачцы, што налічвала ледзь 12 хатаў, і часта, замест сваіх беларускіх сьпеваў, чуваць было на зборках моладзі:

*„Из-за острова на стрежень
На простор речной волны“...*

Сьпявалася ўсё гэта бяз лішняга клопату разумець, што за істота такая гэты самы *стрежень* і чыя гэта песьня наагул? Вясельныя беларускія песьні замянялі пакрысе маскоўскія *частушкі* і популярнаю стала на вясельлях нават і гэткая пастарэўшая песьня, як:

„Чудный месяц плывёт над рекою“...

Толькі вельмі старыя бабулькі, выпіўшы на гэтай вясковай урачыстасьці лішнюю каплю з чаркі, прыпаміналі мінулае, завёўшы на свой родны матыў:

„Едзьце, сваты, дадому, дадому,
Паелі коні салому“...

Але тлеюць недзе ў чужой зямлі косьці большасьці старэнькіх бабулек, уцёкшых ад вайны. І калі-б душа каторае з іх прыляцела глянуць на родныя палеткі, ізноў зарунеўшыя пасьля вялікае сусьветнае калатні, калі-б пачула гутарку буркаўскіх дзявок і маладзіцаў, дык напэўна астаўпела-б ад здзіўленьня і зжахнулася-б, сказаўшы з агідаю:

— „А ліханька-ж! Што дзеецца цяпер на сьвеце? Мусі ўжо і бабам, так як мужчынам даўней, у маскалёх даводзіцца службыць! Бо ўсе-ж цяпер тутака гавораць пасалдацку!“

— Гляньце! што-ж гэта? мусі сваты, — выгукнула цётка Хрысьця, пазіраючы ў вакно з вялікае сьветлае хаты.

У гэты час на падворак у бок гумна і хлявоў заяжджала простым сялянскім возам, цягненым добрым чорнае масьці канём, двух мужчын: адзін, сядзеўшы з левага боку, быў крыху старэйшы, абросшы густою бародкаю і ўсім выглядам сваім даваў зразумець, што ён ужо жанаты.

Але, перш за ўсё, пазнаёмімся з тою прычынаю, якая выклікала прыезд у Буркаўку гэтых гасьцей.

Прычынаю была дзяўчына; але ня гэтая дзяўчына, як усе іншыя ў ваколіцы. Яна была крыху йнакшая, таму што з Буркаўкай вязала яе толькі паходжаньне яе бацькі, які ўсе свае маладыя гады праслужыў па розных канцэлярыях усялякіх царскіх урадаў у той час, калі Буркаўка разам з іншымі мясцовасьцямі Беларусі належала да колішняе расейскае імперыі. Дзяўчыну гэтую, як і ўсю яе родную сям'ю, лёс прыгнаў на родныя загоны, бо гэтак пакруціў віхар вялікіх гістарычных падзеяў. Радзілася яна ня тут і вырасла ня тут, пасьпеўшы скончыць нават гімназію ў адным з вялікіх местаў на Украіне. Дзіцячыя гады Настулькі (гэтае было імя дзяўчыны) праляцелі ў месце, да ўсіх вясковых звычаяў і работ ёй прыходзілася прывыкаць і прывучацца, а, ня будучы ад прыроды гордаю, яна даволі хутка, бо ўсяго за якіх-небудзь чатыры гады, патрапіла з усім буркаўскім жыцьцём асвоіцца. Тым лягчэй гэта ёй давалася, што маці яе паходзіла з гэтых-жа мясцовасьцяў і на панскае жыцьцё пры мужу ў местах выехала, як быццам толькі ў госьці, а назад у вёску вярнулася бяз ніякага цяжару на душы, ну проста якбы ў родную хату сваіх уласных бацькоў. Маці гэтая за чатыры гады пасьпела вытлу-

мачыць дачцэ усё вясковае так, што туды ўжо дадаць нікому нічога не ўдалося-б, калі-б хто гэта зрабіць і захацеў.

—Старайся...працуй,—навучала Настульку маці,—я тут вырасла сярод гэтых людзей і ведаю, што яны шануюць, перш за ўсё, працавітасць: трэба патрапіць і з сярпом на полі ўлетку ўпраўляцца, і кудзелю ўмець прасьці, і кросны каб слухалі цябе... А з навукі твае, дачушка, што? З навукі гэтае ўсё роўна хлеба не ясі. Ведаеш, што пасагу ад нас добрага ня можаш мець, а зараз могуць і сваты паказацца.

—Ды кіньце вы, гэткія гутаркі, мама,—адціналася іншы раз Настулька, аднак-жа і старалася і працавала, як толькі вымагаў гэтага інтэрас невялічкае іхнае гаспадаркі.

Настульчын бацька быў чалавекам, як кажуць, недалёкім і ад ранейшае канцэляршчыны, — на якой, бы той казаў, ён і зубы зьеў, — перайшоў надта лёгка на долю земляроба, выказваючы гэткі клопат і гэткую, хоць часта-густа й пустую, старанлівасць у працы, што суседзі, земляробы ўжо прывычныя змалку, няраз дзівіліся, гутарачы паміж сабою:

—А бач, браце, як Пятрусь завінаецца, нават і не пазнаеш, што ня гэткім ён некалі быў, як мы ўсе.

— Ды ён і дасюль ня зусім раўня та-

бе,—разважаў другі сусед,—загавары толькі з ім.

І праўда, што гаварыць з Настульчыным бацькай ня лёгка было звычайным сялянам: ён напамяць ведаў і здавалася, што ўжо да сьмерці не запомніць, «*Табель о рангах*», бо сам даслужыўся да *калежскага сэкрэтара* ў царскія часы і, каб не рэвалюцыя, дык невядома да чаго дастукаўся-б за свой век.

Гэтак думаў ён сам, гэтак здавалася і суседзям яго, якія з дзіцячых гадоў жылі ў Буркаўцы аж да вайны і паміраць зьбіраліся ў ёй. А гэтых у вёсцы была большасьць; меншую часць складалі тыя, хто гэтак сама, як і Пятрусь, Настульчын бацька, служылі некалі па месцах на розных службах.

Пятрусь зусім быў згодны з паглядамі жонкі на выхаваньне свае дачкі, а іншы раз дык ішоў нават і яшчэ далей. Напрыклад, аднаго разу, ўбачыўшы што Настулька чытае нейкую кніжку, ён бацькаўскім тонам зрабіў ёй моцную ўвагу:

— *Что ты, Настя, занимаешься книгой, разве работы не имеешь?*

А калі паглядзеў, што дачка толькі падняла галаву і, глянуўшы, на яго, лёгка усьмяхнулася, ён падыйшоў да яе і, пераконаўшыся, што кніжка беларуская, злосна прабурчэў:

— *И охота-же читать подобную ерунду...*

— Гэта зусім не-*ерунда*,— адказала Настулька, вы-ж гэтага нат' і ня чыталі...

— *Стану я под старость язык свой перекручивать*, — адчыканіў Пятрусь, зусім запомніўшы пра тое, што якраз ужо і перакруціў сябе на маскаля за доўгую царскую службу.

Аднак-жа, праўду трэба сказаць, большых канфліктаў паміж змаскалелым бацькаю і пачынаўшаю беларусчыца дачкою, не здаралася. Кніжкі яна любіла чытаць, бо да гэтага прывыкла ў месьце за свае школьныя гады. Вучылася яна парасейску, шмат чаго парасейску прачытала, а беларуская літэратура была для дзяўчыны навіною, куды цікавейшаю за ўсе сялянскія работы, якія гэтак хутка рабіць Настулька навучылася.

Яна чула ад маці аб сватох няраз і вось цяпер меркавала, што магло-б быць, каб яна пайшла замуж за гэтага «лепшага з гаспадароў», які сватацца прыехаў, а ўжо даўно быў ахрышчаны вясковымі кумачкамі гэткам празваньнем і лічыўся вельмі пажаданым жаніхом для шмат якіх вясковых дзяўчат. Настульцы ішоў дваццаць першы год і, паводле мясцовага звычаю, яна праз гадоў пару трапляла ўжо ў старыя дзяўкі. Але што ёй з гэткага мужа? Ці-ж дзеля гэткага рэзультату яна некалі палажыла ўсю сваю

дзіцячую энэргію на гімназіяльны курс, на чытаньне твораў вялікіх літэратараў сьвету? Пэўна-ж не! Як прыемна ёй было спомніць службу ў адной з рэвалюцыйных інстытуцыяў, дзе праца яе пачалася з машыністкі, а цераз год яна ўжо кіравала цэлым аддзелам і мела падуладных сабе працаўнікоў!

— Пацягнула-ж тады яе маці за граніцу на родныя попелішчы, ў Заходнюю Беларусь, на зруйнованую гаспадарку, дзе прышлося нарыхтоўваць усё спачатку, пачынаючы ад простага кала ў плоце! Няўжо-ж лёс так складаецца, як сабе хоча, і ніхто віднейшы, так сама, як яна, асьвечаны, не працягне ёй рукі, і не адшые гэтага моцна цёмнага земляроба?!

Так разважала некалькі мінут Настулька і нават рашылася адразу сказаць гэтым сватам зусім спакойна, як добрым людзям, што яны мусі заблудзілі, мусі ня туды заехалі, бо замуж яна зусім ісьці яшчэ ня зьбіраецца.

З гэткаю думкай яна падыйшла да маці, якая раптам кінулася мясьці хату, сьпяшаючыся, быццам у полі перад дажджом.

— Мама! трэба адразу адаслаць гэтых сватоў, каб яны нават і галавы нам ня дурылі,—загаварыла Настулька да маці.

Маці нічога не пасьпела адказаць Настульцы, бо сваты ўжо ўваходзілі ў хату, у якой усё замітусілася, быццам на пажары: замяталі сьмяцьцё з падлогі, выціралі лавы

і ў адзін міг накрылі стол белым настольнікам.

Дый што-ж было казаць маці, калі аб сватых гэтых яна ведала загадзя і рада была, што сватаецца да яе дачкі хлопец ня бедны, а пры гэтым крыху нават і сваяк.

Тымчасам цераз парог пераступаў сват, а за ім сам „пан малады“. Зачыніўшы за сабою дзьверы, яны па чарзе прывіталі дом „пані маладое“ адным кароткім словам, пазычаным таксама ў маскалёў.

— *Здрасьце!*

— *Здрасьце!* — пачулася іхнае прывітаньне, што павінна было азначаць маскоўскае слова: *здравствуйте.*

— *Здрасьце! Здрасьце!* — пачалі вітаць іх у сваю чаргу гаспадары хаты, падаючы ім руку.

— Сядайце ў нашай хаце, — запрасіла сватоў роднаю моваю Настульчына маці.

— Ня ведаем, ці варта й сядаць! — жартаваў быўшы ўжо крыху пад чаркаю сват, — каб часам ня выйшла шыла на мыла, як той казаў. Конь нешта праз усю дарогу моцна пырхаў.

-- Можа ўдушлівы, дык і пырхаў, — весела заўважыла Настулька.

— О, не! — перабіў гутарку пан малады, — конь, як агонь, а маем і яшчэ трое коняў; брычка толькі як на-ліха папсована, а то добраю параю прыляцелі-б.

Тутака сват выйшаў, пакапаўся нешта ў сваім возе і прынёс у хату паўтузіна бутэлек гарэлкі, паставіўшы іх на стол. Гэткі ўжо старасьвецкі звычай у нас, беларусаў, што малады, сватаючыся прывозіць з сабою ўласную гарэлку, за якую пасьля бацькі маладое павінны заплаціць, калі справа раскідаецца і да вяселья не дайдзе.

Падчас запоінаў, сват, як з мяшка, сыпаў жартамі, якія павялічваліся ў яго ад кожнае выпітае чаркі. Торгу аб пасагу ніякага ня было, бо сват, хвалячы гаспадарку маладога, заявіў Настульцы проста:

— Ня бойцеся, паненачка, ваш лёс бліжэй ня будзе; працаваць каму знойдзецца, а гаспадыняю быць хіба што патрапіце.

Глянуўшы на кравецкую машыну, што стаяла на лаве, ён разважаў далей:

— Вось, мусі крыху і краўцуеце, дык што вам будзе значыць завясьці і замужам гэткую машыну ды шыць сабе, калі захочаце. А надумаецеся выехаць куды, дык і да Амэрыкі хопіць на дарогу.

— Што, паехаў-бы ў Амэрыку, Міхась?— зьвярнуўся ён да маладога.

Расчырванеўшыся ад гарэлкі, малады хацеў відочна свой розум паказаць і да словаў сватавых дадаў свае два грошы:

— Калі добра справу вясці, *то* зачём мне нейкая Амэрыка. У Амэрыку паехаць — гэ-

та-ж не на кірмаш да мястэчка. Мне, дзякуй Богу, і *здесь* Амэрыка.

— Амэрыка, то не Амэрыка, — разважаў далей сват, — у Амэрыцы чалавек бялей ды чысьцей выглядае. Гляньце, вун, хто толькі стуль ня вернецца, дык — чысты паніч. Адзежы гэткае ніводзін чыноўнік тут ня мае. А пра грошы дык гаварыць няма чаго. Даляраў хоць у сявенку складай. Але дадому кожнага цягне. У сваёй мясьціне — ня тое, што ў чужым краі. А калі ў каго добрае палажэньне, гаспадарка, значыцца, як мур, дык і праўда, што непатрэбна яна нам тая Амэрыка.

— *Лучшей жизни не надо, как в России была*, — уставіў тут Настульчын бацька.

Маці яе пры гэтым глыбока ўздыхнула. Малады маўчаў.

II.

Пакінем старых за сталом з іх размовамі-недагаворкамі, з расхвальваньнем сватам маладога, а найбольш яго гаспадаркі, якое ведама-ж здалёку нікому ня відаць было.

Хадзем за *маладымі* на вуліцу, куды яны вышлі вась знаёміцца бліжэй паміж сабою, пагаварыць бяз гэтых няпрыемных заснавальнікаў іхнага новага жыцьця: бацькоў Настулькі, свата ды дзьвёх пар сваякоў, пакліканых старымі на чарку.

На двары пачынаўся чэрвень. Зьмяркала. Кароценькая, але крывая вулічка апусьцела і ціха зьбіралася спаць, наслухаўшыся гоману дзяцей і гутарак старых жанчын на прызьбах у доўгі, ня то летні, ня то яшчэ вясняны дзень.

— А как у Вас тут прыятна, прэлісьць,
— загаварыў Міхась першым.

— Давайце гаварыць будзем так, як усе тут гавораць — пабеларуску, — перабіла яго Настулька, — вам пэўна нават і лягчэй гэтак гаварыць будзе, а то вы гэтулькі маўчалі ў хаце.

— Молчаніе — знак согласія, — адказаў на гэта Міхась.

— На што гэтае ваша согласіе? На расейскую мову? — спыталася Настулька.

— Вы чагось злуеце на мяне? — пытаньнем адказаў Міхась.

— За што? Хіба за тое, што вам так рана жаніцца хочацца? Вы-ж яшчэ малады зусім.

— Э, ня зусім. Двадцаць тры гады маю. А на гаспадарцы — гэта ня ў горадзе: доўга маладым ня ўбудзеш.

— А чаму вы думаеце, што ў горадзе моладасьць у людзей даўжэй трымаецца?

— Бо нічога ня робяць, дармовы хлеб ды яшчэ што смачнейшае паядаюць.

— А ці вы свой хлеб дарма ў горад

даецё? Хто вам казаў, што ў горадзе хлеб—дармовы?—сьмяючыся спыталася Настулька.

— Мне так здаецца ды ўсе тут кажуць — разважаў Міхась, — што-ж там гэткае рабіць у горадзе?

— А ці вы чытаць умеце?—спыталася Настулька, — я маю гэткія кніжкі, што пра жыцьцё ў вялікіх-вялікіх гарадох там пішацца.

— Чытаць?—здзівіўся Міхась. А нашто і калі тут нам чытаць? Мы працаваць мусім.

— Дык вы мо' і ў нядзелю ўсё каля гаспадаркі свае працуеце? Ха-ха-ха! Можа і цяпер вось праца важная ў вас — у сваты прыехалі? — роблена-весела жартавала Настулька.

— Праца ня праца, — мазгаваў Міхась, чацьвёрты раз заварочваючыся назад у канцы, вуліцы сьледам за Настулькаю, — але, як бачу, дык з вамі не згаворышся.

— Чаму? хіба ў мяне язык інакшы? — спыталася Настулька.

— Гэткі самы язык толькі больш кручаны, — адказаў Міхась.

Гутарка ў іх ня клеілася. Снавалі з канца ў канец па ціхенькай вясковай вулічцы, ужо з дзесяты раз мерылі яе павольнымі, сьвяточнымі шагамі, а не дагаварыліся да нічога.

Міхась хацеў улавіць хоць цень сымпатыі да свіх жаніхоўскіх замераў з боку свае,

выбранкі, а тая наадварот—адказвала як-бы лёгкім дзявочым зьдзекам на ўсе яго замеры.

Рабілася неяк нудна. Хацеў Міхась проста ўжо спытацца, ці Настулька пайдзе за яго, але ня мог. Адкладаў гэта з кожным паваротам назад, выбіраў нават пункт, дзе гэта скажа, і кожны раз мінаў гэтыя выбраныя пункты, сілкуючыся даць адказ на тыя ці іншыя вострыя словы Настулькі.

Параўняліся з Настульчынаю хатаю, дакладней — з хатаю бацькоў яе.

З вакна даляцелі п'яныя сватавыя словы:
— Кажу табе, Пятрусь, аддавай дачку, калі чалавек гэtkі, як Міхась, трапляецца; то-ж гаспадарка, гаспадарка ў яго—участак зямлі і ён адзін, разумееш, а-дзін! Выбачай, трошкі ў лобе чую і проста „Ня ўтрываю—засьпяваю“, як той казаў. Лепшага малайца хіба не дачакаешся...

— Мне што, — спахапіўся Настульчын бацька, — *да вот молодежь теперь какая—не слушает совсем.*

— Ведама, — разводзіў далей сват, — выпясьцілі вы дзяўчыну ў горадзе, у іншым жыцьці, дык і ня слухае. Вувучылі, гімназію, кажучь, прайшла. А скажэце, мае даражэнькія, нашто ёй прыдалася гэтая навука?

Гэтага п'янага сватавага разважаньня ня вытрымала Настулька. Спачатку хацелася ёй ускокнуць у хату і скончыць усё скандалам. Хацелася сказаць „мудраму“ свату,

што яму ніякага дзела няма да яе *навукі*. Хай лепш падумае, нашто сам на сьвеце жыве. Ды хай ня лезе ў воду, калі ня ведае броду.

Але дзявочая скромнасьць стрымала гэты парыў гневу, гэткага тонкага, як і ўся яе натура. Яна рашыла лепш перанясьці агонь на жаніха, які, урэшце, ёсьць галоўнаю прычынаю ўсяе гэтае п'янае гутаркі старых.

— Чуеце, — сказала яна Міхасю з мілаю ўсьмешкаю, — які там, у хаце, торг ідзе? Ня меншы, як на конскім рынку. Дык ведайце, мой дарагі, дарма языкі чэшуць. Мне здаецца, што справа датычыць тут толькі вас, ну і, у выпадку мае згоды з вамі, таксама і мяне, а там зараз і аб пасагу баяць пачнуць...

— Не! — спахапіўся Міхась, — я прасіў свата, каб ні слова не казаў аб гэтым...

— Дык мае-ж бацькі самі першыя скажуць аб гэтым, — падхапіла Настулька, — тут ужо звычай гэткі: пакуль тая ці іншая пара маладых людзей ня будзе абскробана языкамі аж да касьцей, дык ні адно вясельле не адбудзецца. Хай сабе плявузгаюць, хоць ахрыпнуць, а толку з гэтага ніякага ня будзе, бо я замуж за вас ня зьбіраюся ісьці!

Яна глянула Міхасю проста ў вочы, у яго праз меру зачырванелы твар, і пагляд

гэты, спакойны, ясны і халодны быў куды
выразнейшым за проста сказаныя словы.

Міхасю нешта быццам адлягло на сэр-
цы: тое, аб чым ён сам хацеў казаць, ска-
зана дзяўчынаю. Ясна ўсё.

— Даруйце, Насьця! Я хачу вас папра-
сіць, каб вы ніколі, ніколі не злавалі на
мяне.

— За што мне злаваць? — адказала
Настулька, — наадварот, я жадаю вам шча-
сьця, гэткага шчасьця, якога вы самі жада-
еце сабе...

— Я думаю, што вы будзеце гэтым
шчасьцем, — перабіў Міхась.

— Ого! вы зусім добра вядзеце ролю
кавалера, хоць і дзівіцеся, нашто чытаць?...
Але пойдзем далей аж у канец... у хаце не-
шта шаптаць пачалі. Хадзем, — кранулася
з месца Настулька, — мо' цяпер лягчэй нам га-
варыць будзе.

Яны пайшлі ізноў па вуліцы, ціха, роў-
на, не сьпяшаючы.

Міхась маўчаў. Настулька пачала гавя-
рыць пра тое, што не за адзін год нараста-
ла ў яе душы.

— Я вам жадаю шчасьця, — казалася яна,
— і шчасьця жадаю ўсім: Аксені-варажбіт-
цы, Якімку Кульгаваму, пастушку Алесю-сі-
раце, усім чатыром хлопчыкам і пяцём дзяў-
чаткам, якіх зімою, па хатах ходзячы, бела-
рускай граматы вучыла. А якія здольныя

яны, гэтыя мужыцкія дзеткі! Хто ведае, што магло-б з іх выйсьці, каб ня наша цемра беларуская ды ня беднасьць страшэнная. І вы, і я — дзеці гэтае цемры, толькі мне пашчасьціла, здалёк адсюль, праменьчык сьвятла злавіць. Вы — зусім ужо тутэйшы. Павашаму, дык працуеце толькі вы, ваш сват, мой бацька, і наагул кожны той, хто ў вёсцы жыве ды зямлю арэ. А ў горадзе, — здаецца вам, — адны толькі гультаяі жывуць ды газэты сабе чытаюць. Адкуль-жа вам ведаць было, што ў горадзе цэлыя грамады людзей куды цяжэй, як мы тут, жывуць. І шчасьлівыя яны, калі яшчэ працу маюць. Бо часам і працы ім не хапае. А з гэтага голад, распуста і розныя няшчасьці, як у нашых лясох грыбы, вырастаюць. Скажэце, ці павашаму, стораж дамовы, які кожны дзень чуць сьвет падворак і вуліцу мяце, не працуе? Ці ў душнай фабрыцы работнік газэты сабе чытае? Ці шахцёр, дабываючы з страшэннае глыбіні вугаль, жалеза або іншую руду якую, не працуе? Ці напрыклад, той, хто выдумаў радыё, аэрапляны, чугунку, тэлеграф, самаходы і шмат-шмат іншага — таксама не працаваў? Праца ёсьць усюды, дзе чалавек жыве, толькі розная яна. Мы вось купляем у мястэчку соль або газу, сернічкі ці мыла. А ці-ж гэта ўсё само родзіцца? Усё дабыта або выраблена працаю людзей. Шкада, што вы чытаць ня любіце. Я дала-б вам кніжак,

з якіх шмат чаго цікавага вы маглі-б даведацца.

— Мала вучылі мяне, — сумна сказаў Міхась, — мне цяжка чытаць, хоць ніхто ня кажа, што я гультай і хожная *наша* работа аж гарыць у мяне ў руках.

— Чытаць цяжка, вучылі мала, вось у гэтым і бяда ўся нашая, — казалася Настулька далей. — Каб чытаць было лягчэй ды вучылі ўсіх болей, дык і зямля нам мусіла-б больш даваць; і тут іначай жылі-б, іначай на сьвет глядзелі-б, менш на гарэлку налягалі-б, і нават сваталіся-б іначай: сваталіся-б вы да мяне, а ня сват да маіх бацькоў.

Яны ўжо шмат разоў зьмерылі вуліцу, і Настулька ціха затрымалася каля свае хаты.

Хоць ня цёмна было, але Міхасю здавалася, што тут на двары шмат цямней, як у хаце, дзе нязручна будзе ў вочы глядзець выпіўшым старым. Ён, хоць і ня зусім адважна, у нейкім спанталычаньні, запрапанаваў:

— Давайце зробім *ешчо* адзін *кругообзор*...

— Ха-ха-ха-ха! — закацілася гучным сьмехам Настулька, — *кругаабзор!!!* Гэта што за зьвер такі?.. Ізноў вы русіць пачынаеце... Не, — будзе на гэты дзень, ногі ўжо баляць і спаць пара, бо заўтра працаваць трэба... Хадзем у хату.

Яна рашуча пацягнула Міхася за рукаў

у бок хаты, дзе старыя, чуючы гучны Настульчын сьмех, рашылі, што ўсё ідзе як найлепш, і што вясельная чарка на сьв. Пётру заскача па стале, за якім яны ўвесь час сядзелі, п'ючы ды курачы табаку.

III.

Сват вылез з-за стала, каб выйсьці каня паглядзець. Міхась скокнуў за ім, хапаючыся запрагаць. Яму нязручна было далей заставацца каля Настулькі, чуў, што ляпнуў запраўды недарэчы гэты свой „кругаабзор“ і нават проста злы быў на самога сябе, што паслухаў, калі яму раілі ехаць у сваты да Настулькі.

„Гэта-ж паненка нейкая, — падумаў сабе, — толькі прыкідаецца простаю дзяўчынаю, гаворыць проста, і гэтак складна ўсё ў яе выходзіць, быццам у вучыцелькі якой“...

Ен кінуў свату некалькі выразных словаў паціху. Той зразумеў, што тут больш яму няма чаго рабіць, як толькі хутчэй разьвітацца з усімі, каб праз тыдзень сватацца ў іншым месцы.

Няварта пісаць аб простаі сялянскай цэрамоніі разьвітваньня. Успомнім толькі што Міхась, падаючы Настульцы руку, ня мог ціха не сказаць:

— Ня злуйце на мяне.

— За што? — адказала Настулька пы-

таньнем і выйшла на двор разам з бацькамі, праводзіць ад'яжджаўшых.

Конь адпачыў і адразу рушыў з месца быстрымі шагамі. У цемнаце нейкі час чуваць было, як тарахцелі калёсы.

Настулька пайшла за гумно ў бок рэчкі, накінуўшы на плечы цёплую хустку. Прайшла сьцежкаю да загібу ракі, дзе яна тварыла шырокую ціхаводную бухту. Тут, як магутныя вартаўнікі руністай сенажаці, стаялі побач два магутныя дубы-равесьнікі. Невядома, ці шчодры капрыз прыроды паставіў іх даўно-даўно тут, ці мазалістая рука Настульчыных прашчураў пасадзіла іх. Кожны год вясною, а часта нават і летам у часе доўгіх дажджоў, рэчка вылівалася з берагоў сваіх, затапляла сенажаць на вялізную шырыню, якую ледзь вока чалавечага ахапіць магло; дубы таксама ў вадзе бывалі тады, але толькі камлямі сваімі ды тоўстымі, павыступаўшымі на паверхні зямлі карэньнямі, паміж якімі цяпер было зусім суха, бо рэчка глыбока сядзела ў берагах, люстраною крыштальнаю стужкаю абгінаючы сенажаць. Лозамі і альшыною ўквечаны быў бераг з боку сенажаці, а з другога боку ўзвышаўся зусім інакшы высачэзны бераг ракі, таксама даволі густа абсаджаны дубамі, вартаваўшымі орнае поле.

Настулька села пад дубам, як у крэсьле, паміж карэньнямі; вочы яе лашчылі сон-

нае люстра рачное бухты, з якое ў грудзі
плыў мягкі, быццам клейкі нават, пах ночы.
У Настульчыным сэрцы душылася туга. Туга
не па гэтых няўдалых сватох, не па тым,
што, па сваёй, праўда, волі, дзяўчынаю яна
застанецца. О, ёй добра быць дзяўчынаю,
як добра кветцы палявой купацца ў залатой
роскашы гарачага летняга дня або драмаць
пад эфірным, чорным дываном цёплае ночы!
Але мінае лета, уцякае сонца, галее ўвосень
сенажаць, ледзяную скарынку выкоўвае на
рэчцы зімовая сьцюжа... Мінае і дзявочы век.

„Усё цячэ, усё мінае“... — успомнілася
Настульцы прачытанае гэтак яшчэ, здаецца,
нядаўна. Гэтая вольная, чыстая і жыцьця-
творчая вада ў рэчцы ніколі не прабяжыць
два разы па тым самым месцы; гэты ціхі
чэрвенскі вечар ніколі ня вернецца назад:
будзе праз год мо' гэтакі-ж самы ці прыга-
жэйшы яшчэ, але ня той, што дыхае цяпер,
цалуе яе нявінныя вусны, машастам тонкім
атуляе шыю, коўзаецца па шчоках, па ру-
ках, па грудзёх!

І дзіўна неяк Настульцы здалося, што
сярод гэтых багатых шчодрасьцяў прыроды
ня відаць шчасьця ў яе вёсцы, можа недзе
ў куточку і ёсьць, але маленечкае яно.
Сьпіць вёска, сьпіць увесь яе родны, пры-
спаны доляю, народ.

— „Вучылі мала, таму і сьпіць“, — шап-
нула нешта ў глыбіні Настульчынай душы.

— „Трэба шукаць рады“, — разважала ў думках Настулька, — „трэба нешта рабіць, каб збудзіўся народ мой ад свайго рабскага сну“...

Але, прадумаўшы ўсё, што абкружала яе ў гэтай прадзедаўскай вёсцы, яна прыйшла да вываду, што тут нічога ня зробіш.

„А каб гэта туды... на Усход, дзе, кажуць, будуецца Беларусь... унівэрсытэт, акадэмія... опэра нават беларуская, як пішуць газэты... У яе гэтакі голас, а марнуецца тут. У гімназіі яшчэ зайздросьцілі ёй таварышкі, калі пад гітару яна пяяла „Грыця“.

Настулька раптам спрабавала свой голас, успамінаючы мінулыя вучаніцкія свае дні, і ціха завяла: *Ой, нэ ходы Грыцю тай на вэчорныцы...*

Сумна. Абарваліся дрыжачыя гукі, рассыпаўшыся па вербалозе, аддаўшыся лёгкім рэхам у магутных галінах дуба над галавою ды зэфірам пракаціўшыся па рацэ.

Настулька азірнула назад, бо па траве выразна ціха шорхалі шагі...

— Насьця, ты? — пачуўся голас маці.

— Я. А хто-ж? Што-ж гэта вам спаць не дае?

— А каб ты ліха ніколі ня ведала... Вось напалохала... шукаю ўсюды, — дзе магла падзецца? А яна сядзіць пад дубамі ды пяе сабе пад нос... Хадзі да хаты!

— Сьпеце сабе, мама... Я зараз прыйду.

Пакуль Настулька вымавіла гэтыя словы, маці ўжо стаяла над ёю.

— Сумуеш, дурненькая, — казала маці, — бядуеш, што замуж трэба ісьці... Але гэтка ўжо доля жаночая... Ня думай шмат... Здаецца-ж усё добра будзе...

— А мне, дык зусім нічога не здаецца... Ноч, цёпла, усё цвіце, дыхае неяк пасвойму, дык і запяяла я, так сабе, паранейшаму.

— Знайшла дзе пяць дый калі? Уночы! — дзівілася маці...

— Ну, што-ж ты сказала Міхасю? — раптам спыталася яна.

— А што я мела казаць? Ня збіраюся замуж ісьці дый годзі!

— Як-жа ж гэта?

— Ды так!

— А няхай цябе!..

— Што няхай?.. Сьпеце сабе. А я думаю, што пасьпеем нагаварыцца пра гэта.

— Глядзі, не бяры ў галаву, — настаўляла маці, — ня так чорт страшны, як яго малююць...

— Дайце мне спакой сьвяты, мама! — нецярпліва сказала Настулька, — ніхто мне нічога не намалюе. Заплаціце за выпітую гарэлку і канец бядзе.

— Як сабе хочаш, — адказала маці, — не дарма мы цябе вучыць стараліся, ня дзіця ўжо ты, свой розум маеш... Але спаць пара!

І маці пайшла назад да хаты, пасвойму

цешачыся з усіх чараў ночы, расьсеяных па прывычным для вока маляўнічым ляндшафце, размалёваным пышна прыродаю на гэтым мілым куточку зямлі.

Настулька засталася на месцы яшчэ некалькі мінут. У галаве віхрам снаваўся плян далёкай, крыху рызыкаўнай, падарожы туды... на Усход. Яна пайдзе заганіцу не адна. Лярыса мае там брата настаўніка, хоць і далёка ад граніцы... Брат кліча да сябе... Дык з Лярысаю, хоць і звычайнаю, ледзь граматынаю, дзяўчынаю, трэба згадзіцца ісьці... Тая гэтулька разоў падбухторвала яе на гэту кампаньню... Няма чаго адкладаць.

„Заўтра-ж пагавару яшчэ з Лярысаю, а там... бывайце здаровы, дубочки магутныя!“ — пастанавіла Настулька і пасьпешнымі шагамі скіравалася да хаты.

Ноч дыхала парою росту і расьцьвітанья.

IV.

З Лярысай назаўтра гутарка малая была. Бо ўцешылася яна, што Настулька сама аб падарожы гэтым разам загаварыла. Разам пастанавілі павясьці ўсю справу так, каб Настульчыны бацькі нічога не даведаліся аб іхных замерах. Лярысе бацькі не забаранялі ехаць да брата, бо няраз той ужо пісаў, каб да яго прыехала, будзе там вучыцца, дзе захоча, а пасьля добрую працу дастане.

Шмат рожавых фарбаў у братавых пісьмах было для Лярысы, а здалёк яны здаваліся нязвычайна прывабнымі. Пісьмы гэтыя чытала няраз і Настулька, тлумачачы незразумелыя для Лярысы словы, ня зусім верыла, што ўсё там гэтак цвіце рожамі, як кажуць цёплыя братнія словы Лярысе, аднак захаплялася мімаволі рэкламай розных „дасягненьняў“, часамі апісваных бойкім пяром Лярысінага брата.

У адзін момэнт Лярыса з Настулькаю пастанавілі не адкладаць свае спробы перабрацца за бальшавіцкую граніцу, бо Лярыса ведала, што махнуць маюцца туды два хлопцы з суседняга сяла і што, як замешаныя ў палітыцы, напэўна добра ведаюць, кудой туды дарога.

Пад вечар, на другі дзень, яны абедзьве былі ў сяле ў сваіх таварышоў падарожы, якія парадзілі ім ехаць чугункаю да Стоўпцаў і ня шукаць у вагонах гэтых хлопцоў, а калі і ўбачаць іх, дык не паказваць, што яны знаёмыя.

— На тым баку,—сказаў адзін хлопец, — справа іншая: усе разам будзем пасоўвацца далей, трымаючыся свае кампаньні.

Абедзьве дзяўчыны сьмела паехалі ў Стоўпцы. На вакзале адзін з хлопцоў, (якія таксама былі ўжо там), ціха сказаў Настульцы:

— Ідзеце за намі, трэба парадзіцца...

— Добра, — шапнула Настулька.

Праз некалькі мінут дзяўчаты былі ўжо ў малой хатцы нейкага стаўпецкага мешчаніна, зусюль заросшай невялічкім маладым садам. Не запальваючы агню, прыбыўшыя з імі хлопцы даволі паціху вялі гутарку з нейкім тутэйшым, таксама маладым, чалавекам, як пасья аказалася, *пераводчыкам* за граніцу. Быў і яшчэ нейкі чужы хлопец. Пераводчык таргаваўся, хочучы атрымаць роўна сто злотых за пяць душ. Настульчыныя землякі даказвалі, што больш як пяцьдзсят злотых у іх не набярэцца, і, калі той не пакажа дарогі, дык уночы яны зарызыкуюць самі перайсьці граніцу, высылаючы дзяўчат наперад.

Так яно і выйшла, бо пераводчык упёрся, як асёл, і нічога не хацеў збавіць.

Калі ўжо добра сьцямнела, дзяўчаты скіраваліся ў бок за Стоўпцы, пайшлі лесам, трымаючыся кірунку на ўсход, увайшлі ў нейкія густыя кусты і блудзілі па іх даволі доўгі час. Выбраўшы сабе глухое зацішнае месца, пастанавілі адпачыць.

Ноч было здаровая. Стаяла магільная ціша. Жудасна было Настульцы і Лярысе.

Дзе яны?

На якім баку?

Да сьвету рашылі пачакаць на месцы.

Селі і гаварылі ледзь чутным для сябе шэптам.

— Ня боязна табе?—спыталася Лярыса.

— Чаго? — пытаньнем адказала Настулька.

— Ну, а калі набрыдзе на нас які мужчына?...

— Дурненькая... Ці-ж ты думаеш, што ён зробіць нам якое ліха?...

Разаслалі ваўняную хусту на мягкай траве і, моцна стуліўшыся, прыкрыліся другою хустаю.

— Есьці хочацца,— шапнула Лярыса.

— Страшэнна! — шэптам адказала Настулька.

Мінуты здаваліся гадзінамі. Быццам на месцы затрымаўся час.

Аднак праз гадзіну-паўтары цемра пабялела і неба з аднаго боку зарумянілася. У гэты румяны бок скіравалі свае лёгкія шагі дзяўчаты. Хутка перасеклі гранічную трыбу і, калі ўжо добра віднела, перабрылі кусты, затрымаўшыся на самым краі іх, каб разглядзецца па заросшым зялёным жытам бальшавіцкім полі.

— *Стой! Кто здесь?*—пачулася з левага боку.

Дзяўчаты астаўпелі...

З стрэльбаю напегатове падыйшоў да іх чалавек з чырвонаю зоркаю на шапцы і скамандаваў ісьці, не аглядаючыся, на вартоўню, у той бок, адкуль ён надбег.

З захаду чуваць было грукат цягніка

Бальшавік казаў прыбавіць шагу, бо калі ня трапяць на цягнік, дык прыдзецца яму гнаць затрыманых дзяўчат пехатою аж да Койданава.

Цягнік, аднак-жа, ня ўцёк. Старшы ў вартоўні вызначыў другога пагранічніка канваяваць Настульку з Лярысаю. Іх пасадзілі ў цягнік і даставілі ў койданаўскі арышт: дзеравяны будынак, а ў ім пакой з вакном, перагароджаным накрыж дошкамі, замест жалезных кратаў.

Сумныя дзяўчаты кінуліся на нары ў гэтай паўцёмнай каморцы, але раптам дзьверы адчыніліся і ўвайшла нейкая тоўстая баба. Яна сказала, што мае загад зрабіць вобыск і дзеля гэтага дзяўчаты мусяць зусім распрануцца.

— А чаго вы хочаце шукаць? — спыталася Настулька, — у нас нічога няма.

— Мала што... — адказала баба, — ну, хутчэй распранайцеся!

У вопратцы Настулька мела зашытыя тры даляры і крыху баялася, што гэтая ведзьма намацае іх.

Але вобыск нічога ня даў і баба хутка выйшла.

Праз пару гадзін яна прынясла ім па-лудзень: некалькі ложкак поснае, бяз ніякага жыру, прасяное кашы і 150 грамаў хлеба на кожную.

— Папалудні можаце сабе адпачываць

з дарогі,—сказала баба,—а заўтра я вазьму вас на работу да кухні; умеете варыць?

— Гэткую пышную кашу, дык напэўна ўмеем,—жартам адказала Настулька.

Лярыса голасна зарагатала.

— А што, нясмачна пасьяля вашых панскіх прысмакаў? — агрызнулася баба, не чакаючы адказу і выходзячы за дзьверы ды замыкаючы іх ключом.

Яшчэ на вартоўні запісалі прозьвішчы дзяўчат. Яны назваліся праўдзівымі імёнамі.

Неспакойная і бяссонная ноч у кустох пры пераходзе граніцы давала сябе адчуваць і сон хутка ахапіў іх стрывожаныя душы.

V.

Увечары зьявілася баба з нейкім незнаёмым у вайсковай вопратцы, які выклікнуў:

— „Насьця Дзягілевіч!“

— „Лярыса Ваўчок!“

— Гэта мы, — адказала за абедзьвюх Настулька.

— Да сьледавацеля, на допыт; Насьця Дзягілевіч першая, — скамандаваў вайсковы, — *без вещей* і не марудзіць, паваеннаму... — дадаў ён востра.

Настулька пайшла за ім. Сьледавацель сядзеў у невялікім пакоі з вокнамі бяз кратаў.

— Сядайце,—сказаў ён ветліва, — і раскажэце, як вы сюды папалі да нас?

— М'яне з Лярысаю арыштавалі на гра-
ніцы...—адказала Настулька.

— Гэта я ўсё ведаю,—перабіў сьледа-
вацель,—але, што вас змусіла ісьці ў Савец-
кі Саюз?

Настулька пачала казаць праўду:

— Я думала знайсьці тут працу і ву-
чыцца. Лярысін брат пісаў няраз да яе, каб
сюды прыехала. Гэта заахвоціла і мяне ісьці
разам з ёю...

— А хіба-ж там у вас ня было працы?

— Я ўжо пры савецкай уладзе скон-
чыла апошнюю клясу расейскае жаночкае
гімназіі, служыла дзелаводам у прадкоме...
Пасьля з маткаю і братамі мы выехалі ў
Заходнюю Беларусь, на бацькаўшчыну... У
нас там тры дзесяціны зямлі, а дружына
складаецца з бацькі, маці і трох братоў...
Жыць цяжка... Папольску я ня вучылася і
службы атрымаць не магла, думала, што ў
саветах лягчэй будзе ўстроіцца...

— А ці належалі вы да Ка-Пэ-Зэт-Бэ?
— ізноў перабіў сьледавацель.

— Не,—адказала Настулька,—чула, што
ёсьць гэткая партыя, там шмат каго з хлап-
цоў паліцыя за яе трывожыла, але я жыла
ў маленечкай вёсачцы і ў нас ня было яе.

— Так,—сказаў сьледавацель,—а скуль
вы знаеце Лярысу Ваўчок?

— Мы з аднае вёскі.

— Ага'... Вы вось казалі, што выехалі,

пасья службы ў прадкоме, на бацькаўшчыну з братамі і маткаю, а дзе быў ваш бацька?

— Бацька ў той час быў аж у Баўгарыі, бо мабілізаваны быў белымі і праз Крым вывезены туды...

— А чаму ён быў белымі мабілізаваны?

— Ня ведаю, хіба таму, што ў вялікую вайну быў прапаршчыкам.

— Зразумела! — падхапіў сьледавацель, — а ці ня служыў ён часам у белых у разьведцы?

— Не, — у пяхоце.

— Вы гэта напэўна ведаеце?

— Напэўна, бо ён і на вайне быў у пяхоце.

— А цяпер бацька ваш дома, на бацькаўшчыне?

— Так! Яму, пасья доўгіх трудоў, удалося выбрацца да хаты з Баўгарыі.

— А што вы думалі рабіць у нас?

— Думала атрымаць якую-небудзь службу, у канцэлярыі ці ў школе, напрыклад, і шукаць магчымасьці вучыцца ну, хоць-бы ў кансэрваторыі.

— Іграць?

— Не, пяць.

— А вы папольску цяпер добра ўмеце?

— Чытаю і пішу даволі добра, а гаварыць магу слаба.

— А ці маглі-б вы вярнуцца назад, каб працаваць у нашай арганізацыі?

— Не, я хацела-б тут дастаць працу.

— Гм... Можаце ісьці.

— Выбачайце, пане... ах, выбачайце, таварыш сьледавацель, --- пачала, устаючы з табурэта Настулька, — што з намі будзе далей?

— Ня ведаю, я пашлю вашае паказаньне ў Менск у ГПУ, там пастанаўляюць аб гэтых справах.

Нудны допыт скончыўся. Сьледавацель пазваніў, прыйшла тоўстая баба і адвяла Настульку назад да Лярысы, якую забрала да сьледавацеля на допыт.

— Прасі сьледавацеля, каб пазволіў табе напісаць пісьмо да брата, — парадзіла Лярысе Настулька, калі тая была ўжо з бабаю ў дзьверах.

Сьледавацель пазволіў і Настулька да познае ночы пісала пасля пісьмо да Лярысінага брата, апісваючы сумнае палажэньне дзяўчат. Пісьмо павінна было ісьці праз рукі сьледавацеля не закрытым.

Больш іх на допыт не цягалі.

Пацягнуліся доўгія, шэрыя дні ў арышце. Работы на кухні было даволі, але затое і голаду поўнага ня было. Кармілі блага. Грачышная або прасяная каша, раніцаю і ўвечары хутчэй падобная да рэдзенькага крупніку, посная, ныткавая, штодзень тры ра-

зы, а да гэтага 150 грамаў чорнага, нясьвежага хлеба, які мужчыны-арыштанты называлі цэглаю.

Недзе за сьцяною, мусі ў канцэлярыі, кожны дзень іграла радыё, якое часам, у нейкія бальшавіцкія ўрачыстасьці, раўло гучна на ўсю ваколіцу.

Дзяўчат, абедзьвюх разам, выпушчалі штодня на цесны, абгароджаны калючым дротам, падворак пад канвоем на спацыр, а ў кухні, пры рабоце, за імі сачыла ўсё тая-ж тоўстая баба.

З адчыненых фортачак вокнаў да іх вушэй часта далятала на спацыры просьба-пытаньне:

— Таварышкі, а *сёдня* кашкі *прыбавіце?*

Спачуваючы няшчасным, дзяўчаты не шкадавалі ім *поснае казённае кашы*.

Аднаго разу пачулі яны гучны голас у радыё:

— Таварышы-слухачы! Зараз будзе вітаць зьезд калхозьнікаў старшыня *совнаркому* Беларусі таварыш Голы-Дзед. Увага!

— Таварышы! — пачаў казаць Голы-Дзед, — маё жыцьцё з малых гадоў было працоўнае: я, таварышы, *восем гадоў пасьвіў* у панскім двары жывёлу — спачатку *авечкі тры гады*, а пасля *рагатае быдла цэлых пяць гадоў*. У мяне не абы які працоўны

стаж і жыцьцё калхозьнікаў мне знаёмае больш, як родных братоў...

Далей Настулька не хацела слухаць пра гэтакі стаж камісара. У галаве ў яе застукала цяжкая, як доля беларуса, думка.

„Вось дык ёсьць чым пахваліцца, — думала Настулька, — а якое сымболічнае прозьвішча гэтага савецкага міністра: Голы-Дзед! Сам чорт хітрэй ня выдумаў-бы: голы народ і на чале яго Голы-Дзед. Вун праз шыбы перакрыжованага дошкамі вакна відаць абдраных савецкіх сялян, у неданошаных яшчэ з вялікае вайны маскоўскіх *папах*, і гэта летам, у гарачыню“...

На другім тыдні адбываньня гэтага, невядома як доўгага, арышту Настулька спыталася, ці можна дастаць якія кніжкі, каб у вольны час пачытаць. Ей далі расейскую палітграмату.

„Социализм есть советская власть плюс электрификация“, — вычитала Настулька „мудрую“ формулу Леніна.

„Каждая кухарка должна уметь управлять государством“...

— „Вось навіна, — разважалася Настульцы, дарма ламалі галаву над тым, што такое соцыялізм, лепшыя мудрацы гэтае школы: Бэбэлі ды Каутскія ў Нямецчыне, Баўэры ў Аўстрыі, Вандэрвэльды ў Бэльгіі або французскія Жорэсы, тут табе ўсё ясна, як на далоні: завязі толькі савецкую ўладу,

дадай электрыфікацыю ды можа яшчэ гэту штодзенную посную кашу і выйдзе соцыялізм. А тады нават і наша тоўстая апякунка з гэтага местачковага арышту патрапіць кіраваць дзяржаваю“..

Канец арышту аднак-жа надыйшоў.

Пэўнае раніцы, праз цэлы месяц, як нашыя дзяўчаты перабраліся за граніцу, іхная даглядчыца адчыніла дзьверы і сказала:

— Лярыса Ваўчок, зьбірайцеся з *вещамі*, ды ня бойцеся, мілая, па вас прыехаў брат, забярэ вас на Урал.

— А як са мною? — упаўшым голасам спыталася Настулька.

— Паедзеце назад, ня трэба нам белагвардзейскага насеньня...

— Як-то назад?...

— А так... у сваю панскую Польшчу...

— Калі?

— А можа і сяньня ўвечары.

Лярыса спакавала свае невялічкія рэчы, пацалавалася на разьвітаньне з Настулькаю. Абедзьве дзяўчыны заплакалі.

— Пішы да мяне .. хай брат напіша, — прасіла Настулька.

— Добра, сястронка, — адказала Лярыса, зьбіраючыся ў выходзіць.

— *Вось нежности*, — заўважыла тоўстая баба, — не абрыдла вам тут? Хутчэй!

Настулька засталася адна, кінулася на нары і доўга не магла стрымацца ад сьлёз.

Не таму, што яна тут зусім адна, не таму нават, што прышлося разьвітацца з Лярысаю, а ўжо таму, што на грэшнай зямлі ёй як быццам і месца няма, што родная беларуская зямля зрабілася для яе мачахаю. Драмае ў чорным сьне нявольнік-народ і Дзед-Голы пасьвітвае над яго галавою сваім цівунскім бізуном. Дзе ўзяць сілы, каб вырваць народ свой з гэтага чорнага сну, каб вочы яго ўбачылі ясную волю і сэрцам усім палюбілі яе?!...

Пад вечар Настульку забралі з арышту назад на вартоўню пры граніцы. Калі зайшло сонца, дык чырвонаармеец павёў яе на граніцу.

— Калі прайдзеце праз кусты, пабачыце агоньчык на тым баку. Трэба скіравацца крыху ўправа, каб без перашкодаў выбрацца на той бок. Толькі ня здумайце вяртацца да нас, бо перадамо проста ў рукі польскіх пагранічнікаў.

Настулька спакойна слухала гэтае непатрэбнае, як ёй здавалася, рады.

— Тут мая помач вам скончана, — скажаў на разьвітаньне чырвонаармеец, — шчаслівай дарогі!

— Дзякую, — ціха адказала Настулька. Яна ўвайшла ў густыя кусты. Было душна. З захаду паўзла хмара. Загрымеў гром. Хутка маланкі пачалі гуляць па небе над самаю галавою. Лінуў дождж, спачатку

рэдкі і буйны, вялікімі халоднымі каплямі, праз мінуту ён абярнуўся ў навальніцу, забубнеў па кустох, адскокваючы ад мокрага зялёнага лісьця драбнюткім вадзяным пылам.

Настулька не зьвяртала ўвагі на грозную ігру нябесных стыхіяў; трэ́ было сьпяшацца ісьці на захад, у той бок, дзе далёка-далёка яшчэ стаяла бацькаўская хата, якую яна гэтак неразважна пакінула месяц назад, дзе з радасьцю сустрэне яе зьбедаваная маці ды можа ня вельмі строга асудзіць яе падарожу бацька.

Дождж. Вартаўнікі таксама людзі — хаваюцца, дзе могуць. Цемра пагусьцела. Гррр-у-у-ух! Недзе зусім блізка ўдарыў Пярун... Але нічога. Хмара праляціць, зачырванее ізноў неба ў тым месцы, куды схавалася сонца — будзе ведама, куды ісьці.

Аднак-жа дождж ня сьціхаў. І што гэта за кусты такія бясконцыя? Піраць па мокрай зусім вопратцы, па руках, па валосях, па твары, як быццам хочуць затрымаць тут, сярод буры, грому і чорнае цемры, часта прарэзванай сьвятлом нязьлічаных маланак.

Ясныя дзясочыя вочы Настулькі глядзяць наперад, ногі адмерваюць густыя быстрыя шагі, рукі боруцца з гушчынёю кустоў. Мінуты ляцяць, а ёй здаецца, што яна ўсё яшчэ на месцы. Хутчэй, хутчэй. Не падацца гушчару кустоў, ня ўпасьці стомле-

най сярод іх, выбрацца на той, на заходні бок роднае зямлі! А кусты ўсё цягнуцца, як нейкія гігантычныя цянёты, і блутаецца ў іх дзяўчына, бы тая рыбка...

VI.

Горача было Настульцы, душна. Доўга ішла яна сярод поўнае цемры, сама няведваючы ў якім кірунку. Здавалася, што ўсё на захад. А дождж то слабеў крыху, то ізноў бушаваў, заліваючы ўсё, як вокам кінуць, нелітасьціва.

Нарэшце кусты скончыліся. Пад нагамі шарахціць сёлетняя пожня. Праз колькі загонаў, якія ўпоперак перарэзала Настулька, аказалася нейкая палявая дарожка. Значыцца і людзі недзе тут павінны быць не далёка?

Праз якую мо' гадзіну хады, заблішчаў агоньчык. Даволі вялікае сяло. Стук у асветленае лямпаю вакно. Аказалася, што гэта была кватэра вясковага настаўніка, з якім разам жыла яго маці. Настаўнікам быў Андрэй Варановіч, беларус, колішні прыцель Настульчынага бацькі, з якім разам прабывалі на вялікай вайне. Пашэнціла Настульцы дый годзі. Настаўнікава маці дала ёй пераапануцца ў сваю старую адзежу. Настулька даведалася, што яна зусім зьбілася з дарогі, ідучы ўвесь час управа і шчасьце яшчэ, што не завярнулася назад на ўсход.

Варановіч вельмі быў рад, даведаўшы-

ся, што яна дачка яго старога прыяцеля з часоў ваеннае нядолі. Яе напілі гарачаю гарбатаю. Мала што яна пасьпела сказаць аб сваіх прыгодах, а больш аб бядзе ў бацькавай хаце.

— Нічога, не да чужых вы ў госьці заблудзілі, — пацяшаў Настульку Варановіч, — адпачынеце ў нас, а там і дадому дабярэцеся. А заўтра ў нас маленечкае сьвята: мяне перакідаюць на службу ў Пазнаншчыну, не падабаецца камусьці, што не памагаю закладаць розных „Кулэк млодзежы“ ды „Стшэльцаў“, а шмат працаваў у закладзеным тут коопэратыве, які вядуць нашыя беларусы, вось і пераводзяць мяне. А коопэратары тутэйшыя пастанавілі ўладзіць супольны абед на разьвітаньне са мною, увечары будзе прадстаўленьне; у пару вы якраз трапілі сюды...

— Дзіўна, як гэта вам удалося тут быць настаўнікам дасюль? — заўважыла Настулька, — у нашай вёсцы іх цэлых чатыры былых настаўнікаў і ніводзін ня служыць, усе аруць дзядоўскія загоны.

— Я неяк адразу зачапіўся, — адказаў Варановіч, — калі яшчэ можна было, езьдзіў на курсы летам, не ангажаваўся ў беларускую палітыку і гэтак вось трымаўся.

— Ну, вам дык не бяда. А ў Пазнаншчыне можа і спакайней будзе служыць.

— Што-ж, калі чужына?...

— Усюды для нас чужына, — падхапіла Настулька, — там добра, дзе нас няма. Вось на ўсходзе нібыто Беларусь, свая хата, а для мяне і там месца няма...

— Э, там справа простая: нявольнікі збунтаваліся, каб тыранію аднаго колеру зьмяніць на іншую — яшчэ горшую, — скажаў Варановіч.

— А гэтулькі тут брэшуць пра свой рай, пра дабрабыт працоўнага народу, — заўважыла Настулька, — а там запраўды пекла нейкае, гарачка, голад і агулам прымітыўны быт; адна ўцеха, што ніхто не багацее з чужога працы, калі ня лічыць дзяржавы, кіраванай кучкаю партыйцаў.

— Шыгалёўшчына Дастаеўскага, — да даў Варановіч, — бо работніку ды мужыку не лягчэй ад таго, што яго эксплёатуе не адзінка чалавечая, а вялізарны колектыў — Савецкі Саюз.

— Сумная доля гаротніка беларуса, куды ні кінь, — разважаў далей Варановіч, — мне вось, напрыклад, трэба з восені выбірацца ў Пазнаншчыну, у зусім іншыя варункі. Здавалася-б, усё роўна, дзе служыць, аднак цяжка робіцца на душы: апрача старога маці, ня будзе вакол мяне ніводнае роднае душы...

— Праца будзе, — перабіла Настульжа, — за працаю час праляціць, як віхар.

А летам вы можаце сабе і ў родным краі адпачываць...

— Няшмат гэтага адпачынку дый пераезды абрыдаюць чалавеку, прывыкшаму быць прыкованым да аднаго месца.

— Ну, вы яшчэ не стары, каб баяцца пераездаў.

— Але ня зусім і малады. Як вам здаецца, колькі я на сьвеце пражыў?

— Гадоў.. дзесяткоў якіх тры з палавінаю? — адказала Настулька пытаньнем.

— Трыццаць дзевяць гадоў мінула ў гэтым месяцы, — уздыхнуўшы сказаў Варановіч.

— Ці-ж гэтулькі ўжо? — спыталася яго маці, — а здаецца, што толькі ўчора на руках цябе насіла.

— Так, так, мама; для вас я заўсёды буду здавацца малым дзіцянем.

— Нам лёгка гаварыць, у цяпле і ў сушы, — заўважыла маці, — а вось пасья гэткай падарожы як? Можа і спаць пара лажыцца. Я тут пры печцы пасьцялю для нашай ластаўкі, што бура пад нашую страху загнала.

— Дзякую, дзякую, — адказала Настулька, — пасьпею яшчэ выспацца. Мне наагул здаецца, што гэта ўсё сон, настолькі дзіўнае здарэньне. Кажуць — гара з гарою ня сходзіцца... хоць мы з вамі і ня бачыліся да сюль ніколі, праўда? — зьвярнулася яна да Варановіча.

— Затое з вашым татаю шмат супольных дзён правялі разам, — адказаў ён.

— Годзі, Андрэйка, — ізноў умяшалася маці, — нагаворышся заўтра, адпачыць пара з дарогі...

— Мне неяк лёгенька на сэрцы, здаецца, што я ўжо ў сябе ў хаце, а вам дык клопат толькі, — тонам перапрашаньня сказала Настулька.

— Змучыліся вы, спакойнай ночы, — падняўся Варановіч. — Мама, — зьвярнуўся ён да старое, — утулеце добра нашу падарожніцу, каб холадна ў нас ня было пасья гэткае ванны. — Спакойнай ночы! — пажадаў ён Настульцы і выйшаў у свой пакой.

Мінут цераз пяць Настулька ўжо спала, як забітая.

У душы Варановіча нейкі час іграла ціхая радасьць. Лёс не пакідае яго. Трэба-ж гэткага здарэньня: да яго, пад'жылага ўжо кавалера, заблуталася дачка яго прыяцеля. Заўтра з ім сардэчна разьвітаюцца яго мілыя землякі. З восені ён будзе далёка адсюль, ад усіх гэтых дробных і большых нацыянальных балячак. Можа і праўда, што там будзе спакайней. Пішуць адтуль што матар'яльна, дык там шмат культурней: кругом дарогішосы, мураваны школьны будынак, кватэра для яго — аж чатыры вялікія пакоі, каля двух гэктараў зямлі...

Назаўтра дзень прайшоў, быццам толь-

кі бліснуў. Увечары пяялі былыя вучні Варановіча. Яны чула разьвітваліся з сваім настаўнікам, шмат у якіх на вачох паказваліся сьлёзы...

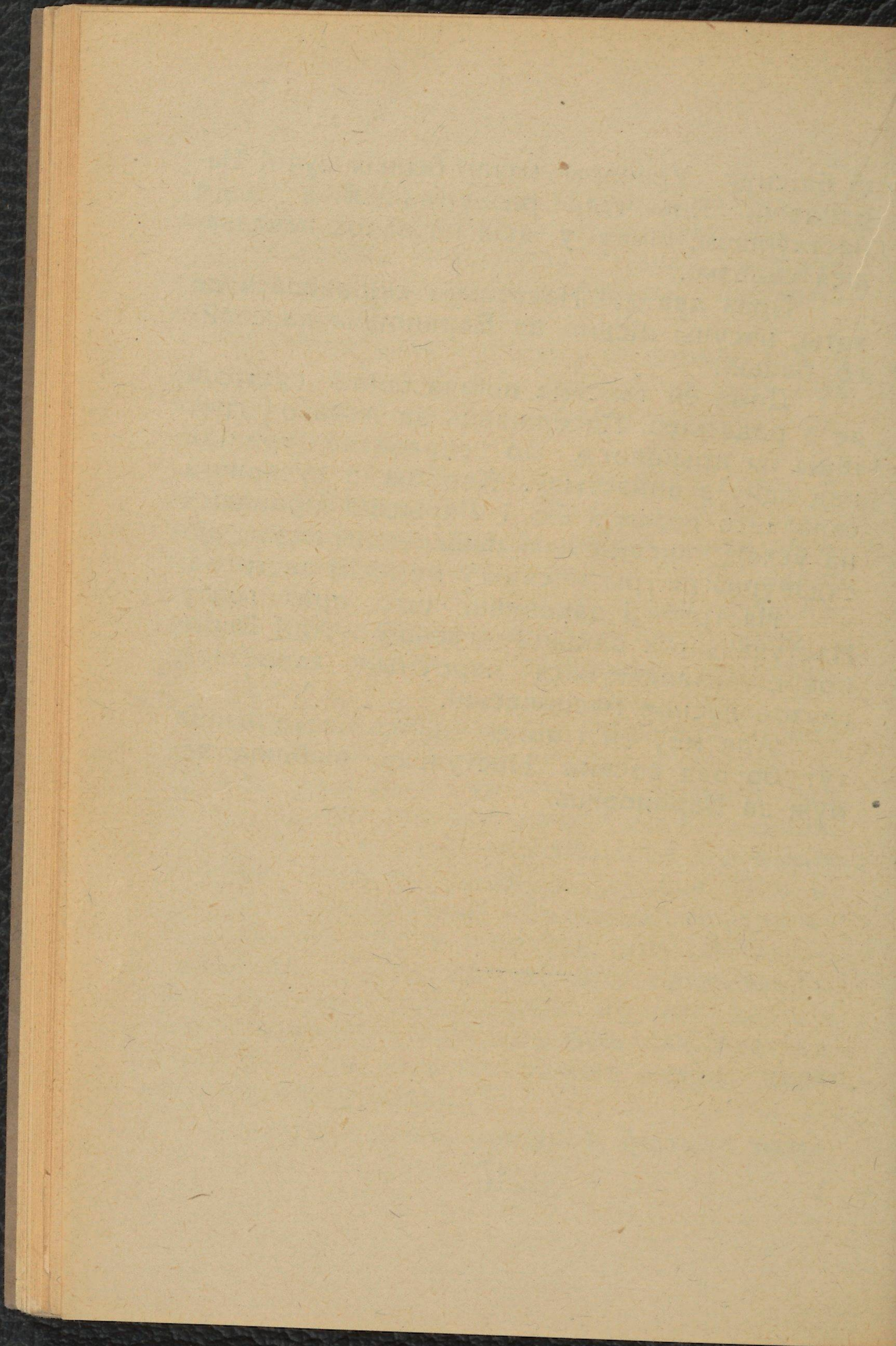
Праз два дні Настулька скіравалася да хаты, нясучы пісьмо ад Варановіча да свайго бацькі.

Дома ёй таксама пашчасьціла: сустрэлі яе з радасьцю. Адседжваць за пераход гра ніцы ня прышлося, бо справа яе трапіла пад адну з амнэстыяў. Хлопцы з суседняга сяла, што разам з ёю і Лярысаю кіраваліся на ўсход, таксама былі павыкіданы назад, адсядзеўшы па тры месяцы ў менскім вастрозе.

Ня трэба і дадаваць, што праз год у Настульчыных бацькоў гасьціў летам Варановіч, захапляючыся чароўным хараством глухое лясное мясцовасьці.

Але меў ён і яшчэ чымсь захапляцца тут, бо пад восень Настулька выйшла замуж за Варановіча.

Падарожны.

НОВЫ ЕРУСАЛІМ.

(Абразок з беларускага культурнага быту).

1875

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Па дарозе едуць і ідуць людзі. У паветры—над зямлёй — пахне гарэлай зямлёй. Навісла сьпека, і дрэвы ля дарогі зьвесілі свае галіны у зьнямозе, быццам бязвольна просячы аб сьвежым дажджы. Сонца няміласэрна пачэ. А людзі, непакорныя яго вагнавой сіле, ідуць і ідуць.

Насустрэчу мне сунуцца дзьве бабкі. На плячах—клумкі, у руках — кіёчкі. Твар апалены, жоўты, паморшчаны, адзежа сьвяточная, узорная, а на галовах—хустачкі беласьнежныя.

Надта-ж яны цікавыя, каб не пагаварыць з імі.

— Здарова, цёткі! Скуль вас Бог нясе? — Цёткі спыняюцца, хітра пазіраюць і моўчкі азіраюць далёкі абшар палёў, што недзе там, дзе сьветлыя гарызонты, гінуць у прыёмнай далечыні.

— А веце ня знаеце.. Здалёку мы, саколік—кажа адна цётка.—З Маларыты, крыху памаўчайшы дадае.

— І ня чулі, пэўне? — адзваецца другая бабка.

— Ды дзе там... пэўне-ж ня чуў...—ка-

жу, усміхаючыся. (А ў Маларыце я разоў з пяць быў).

Бабкі разаквоціліся расказаць аб сабе, аб падарожжах сваіх далёкіх, што ўтомай у начах старэцкіх награджаюць падарожнага, што вабяць нязведанасьцю бясконцаю.

— Вось ужо чатыры месяцы, як з хаты выйшлі. Увесь сьвет цалюскі абыйшлі. Скрозь абыйшлі. А цяпер з Новага Ерусаліму ідзем.

Дзіўлюся я моцна.

— Дзе-ж гэта, бабкі, гэты Новы Ерусалім—пытаю.

— Новы Ерусалім у Грыбаве, саколк, у Грыбаве.

— Дык як-жа у Грыбаве?—пытаю, неразумеючы, — там ня Новы Ерусалім, а Грыбава.

— А вось саколк, адзін Ерусалім у Турцыі, а другі ў Грыбаве. Бога там праўдзівага бачылі. З Богам праўдзівым гаварылі.

— А які-ж гэта Бог?—пытаю.

— Ды вось той, што мы гаварылі... Праўдзівы.

А ў Грыбаве, трэба сказаць, ёсьць такі мужычок. Здаровы такі. Абросшы ўвесь... Варожыць ён трохі, праракуе, „праўду“ кажа. У лапцях, у сарочцы. І ў яго ёсьць „апосталы“, роўна дванаццаць. Ходзяць у палатняных адзежынах.

Дык вось гэтыя бабкі пэўне яго за Бога палічылі. Дзіўныя бабкі.

— Пойдзем, кажуць, яшчэ ў Новы Ерусалім. А цяпер вось у Пружану йдзем, пакланіцца Мацеры Божай, сьлёзы прачыстыя ліючай... на цуда падзівіцца і сьлёзам прачыстым пакланіцца...

І ідзе ўсё народ у Пружану, дзе цуда сталася. А аб цудзе гэтым я й хачу расказаць.

Цуда тымчасам мае мясцовы характар. Аб ім, можа, і мітрапаліт ня ведае. Але, можа, з часам дзякуючы яму Пружана, а асабліва пружанскія бацюшкі стануць вядомыя ўва ўсёй Беларусі. Ужо цяпер ідуць працэсіі сюды з-пад Ваўкавыска ды з-пад Бельска, з-пад Слоніма ды з-пад Берасьця. А з часам можа і віленскія беларусы пойдучь з харугвамі па лідзкаму тракту.

Сталася гэта так. У пружанскім праваслаўным саборы каля Вялікадня гэтага году пачала плакаць Маці Божая. Розна аб гэтым гавораць. Адны кажуць, што Маці Божая плача. Другія, што гэта фарба на абразе растала й пацякла. Іншыя яшчэ, што гэта — пара скроплілася. На Вялікдзень столькі людзей, што горача, як у лазьні. Дыхаюць людзі, пара асядае, а вясной, удадатак, сырасьць у царкве вялікая.

Побач Расьпяцьця Хрыста стаіць Маці Божая і архангел. Заўважылі неяк сьлёзы на

твары Маці Божай на першы дзень Вялікад-
дня. Бабы плакаць пачалі. І такая чуласць
няведамая ахапіла людзей. Усе пабеглі ўна-
чы ў царкву. Сьлёзы сьцяклі ў ручаёк, такія
цёмныя і брыльлянцістыя ў залатым сьвеце
сьвечак васковых. Паклікалі бацюшку. „Хрыс-
тос Васкрэсе“ п'яць пачалі.

Павісла над месцам тайна тысячагутар-
ная і пакацілася шопатам у вёскі, у думкі і
сэрцы людзкія.

З таго вось і пачалося. Адны хацелі
сьлёзы выцерці, каб пераканацца, ці паця-
куць яны зноў, але бацюшка не дазволіў.
А яно-ж і пахрысьціянску было б сьцерці
сьлёзы... Так і стаялі сьлёзы, покі ня вы-
сахлі. Доўга стаялі. І ўсе глядзелі на іх. Ця-
пер няма іх, але народ усё валіць. Асабліва
бабы. Іншыя і цяпер прачыстыя сьлёзы
ўгледжваюць. Была нібы нейкая камісія з
Варшавы, глядзелі, дасьледжвалі, але што
і як — даведацца нельга. Як там ні было, а
на другі-ж дзень ля Расьпяцця талерачка
паявілася. Пачалі грошыкі класьці. І бразг
грошаў так не на месцы быў ля прачыстых
сьлёз... А як сонца прыгрэла і па вёсках
зазеляніла і шляхі абсохлі, вестка аб цудзе
стала клікаць людзей у дарогу. Пачалі пра-
цэсіі хадзіць. Па пяць, па восем у дзень.
Ідуць людзі па 50 вёрст, ня еўшы, шчыра
посьцячы. Ідуць хворыя і калекія, цягне іх
сіла нязьведаная і вера нязломная і ціка-

васьць вялікая. Ды палатно несьці пачалі. Шмат палатна нанесьлі. Цэлы складзік у царкве завалілі. А пасья яго па 30-40 гр. мэтр прадавалі. Сьвечак шмат раскупілі. Ды бацюшка наказаў, каб толькі ў царкве сьвечкі куплялі. Зараілася места ад пёстрых хустак ды вопратак, галубых, вясковых ва-чэй. Ля царквы ліманад, булкі прадаюць. Рух нябывалы. А на ўсім гэтым, кажудь, бацюшкі і царкоўнікі тысячы зарабілі. Ты-сячы людзей. Кожны спавядаецца, а рука шчодрая... дорыць.

Рабочая пара цяпер. Хваля працэсій зьменшылася, але, трэба думаць, як прый-дуць сьвяткі (Пятра, Ільля, Спас), дык зноў на дарогах будзе плысьці павольная па-божная песьня і птушкай узьлятаць і па-даць над палямі.

З працэсіямі розна бывае... Бывае, што й паміраюць людзі. Пару людзей згінула ўжо ў дарозе. Бацюшка ня кожны ідзе з працэсіяй. Аб адным я толькі чуў, што аж ногі спухлі, як ішоў. Ішоў ён спачатку ў ботах, але так ногі намуляў, што ў аднэй вёсцы лапці папрасіў. У лапцях, вядома, лягчэй. Пасья, проста, боса ішоў. Але аб іншых кажудь, што едуць фурманкай, а ўжо пад самай Пружанай злазяць і ідуць з на-родам. Надта заганарыліся духаўнікі нашыя. І зарабляюць здрава.

Наогул, уся ваколіца цяпер гаворыць

аб цудзе і розна валкуе ўсю справу. Гаво-
раць і палякі, і жыды, і розныя сэктанты.
Адны ганарацца з цуда, другія — сьмяюцца.
Адны дзівяцца, чаму Маці Божая на Вялік-
дзень заплакала, а не ў страстны тыдзень.
Іншыя кажуць, што народ такі грэшны, што
аж Маці Божая заплакала. Адны вераць, а
другія ня вераць. Тымчасам цуд мае мяс-
цовы характар, але было-б вельмі цікава,
каб аб ім даведваліся і больш дальнія людзі.
Адно тут трэба сказаць: цяжка жывецца
людзям. А гэта нараджае надзеі. І ідуць
людзі, вераць, што нешта станецца, нешта
зьменіцца, калі аж Маці Божая ня вытры-
мала і заплакала, бачачы гора народнае.

Вось цяпер ноч, палеская, беларуская
ноч. Хмары закрылі неба, і цёмна, цёмна
навокал. Тут і там вось за дзiesiąткі вёрст —
чорныя плямы сярод шэрага безьбярэжнага
прасторы—вёскі. І напэўна недзе людзі ня
сьпяць, кратаюцца, варушацца.

— Куды?

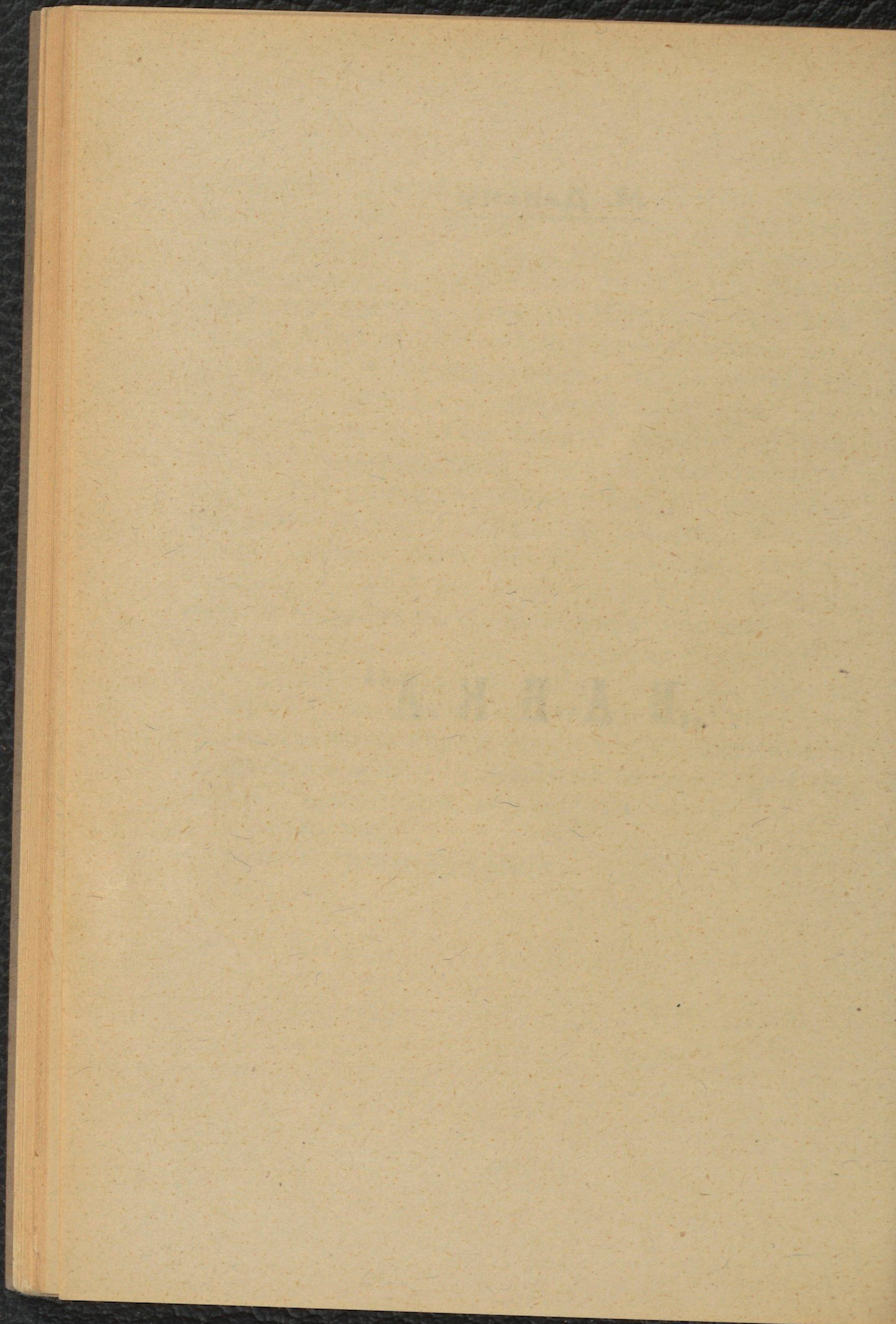
— У Новы Ерусалім...

М. Дальны.

„БАБКА“.

У людзей — сьвята, а ў Івана — няшчасьце сталася. Карова зьлягла.

Зранку яшчэ зусім здаровая была. Цешыўся. Добра ацялілася. Цялятка такое харошае. Падрасьце—будзе чым падаткі аплаціць. Пэўне-ж Эля дасьць дваццатку.

Заўважыў Іван бяду зусім прыпадкова. Зайшоў у хлеў парасятам падсьцяліць. Увайшоў і атрупеў. Сэрца мужыцкае ёкнула. Ляжыць карова. Галава ўніз. Ледзь дыхае. То ж уся апора для сям'і.

— Быська... быська... кажа Іван.

І скуль гэтулькі цяплыні ў гэтым адным слове... Вывярнула вочы. Маўчыць. Поглядам сваім як-бы гаворыць, што ўстаць ня можа. А гаспадара яна любіць.

На бяду, жонкі ў хаце няма—пайшла... ў царкву. А ўжо вечар. Цёмна. Ды дождж заімжыў. Будзе да канца стаяць. Покі дождж перастане.

— Эх, каб цябе паляруш!—злосна бурчыць Іван. У сэрцы — трывога і злосьць мяшаюцца.—Павалачэцца-ж кудысь — думае ён аб жонцы. Зьбіў бы, здаецца, за гэтае валанданьне. Эх,—патаскуха!

— Вера! — крычыць ён на вуліцу.

Дзеці ў канцы вёскі шамраць. Там і Вера.

— Вера! — паўтарыў злосна.

Ня хочацца ёй. Прыкідаецца, што ня чуе. Крык аднак сярдзіты. З змроку ля плоту вырастае цень Веры. Худая яна, бледная. Малаком трымаецца. Вера дастае бухтэля ў сьпіну. Расплываецца ціхім плачам.

— Бяжы хутчэй да Агаты. Кліч! Кажы— карова здыхае.

Штосьці страшное. Вера чуе гэта. З Лыскай штось ня добра. А яна сягонья цялятка бачыла. Хутка бяжыць Вера. Агата — вун дзе — аж на канцы мястэчка. А з вёскі мястэчка відное. Агата нядаўна туды з іх вёскі перабралася. Лепш ёй там. Варожыць яна, людзей лечыць, скаціну ратуе.

Вера бяжыць. На дарозе на аднэй назе падскаквае. Падскочыць і ізноў бяжыць. Каб хутчэй. А то дзеці і спаць пойдучь. Як старыя з царквы прыйдучь.

Прыбегла, а бабкі няма: у царкве. Моліцца. Ня ведае Іван, што тут рабіць. Зайшоў у хлеў. А карова — яшчэ горш. Вось зараз, здаецца, кончыцца. Прынёс вадзіцы. Можа што будзе. Ня хоча. Папырскаяў крыху. Як бы ачуняла трошкі.

Увайшоў у хату. Сеў на лаву за стол. У Карнюковай хаце агоньчык засьвяціўся. Бачыў, як жонка Карнюковая па хаце кра-талася. — Вячэру, пэўне, варыць, — падумаў.

Прыйшла старэйшая дачка. Нічога не парадзіш. Паслаў па вэтэрынара ў мястэчка. Дый ці й яго ў хаце застане? Вечна ў разьездзе. Панскіх коняў лечыць. Часам дзе на вёску папросяць. Трудна цяпер. Грошаў няма. Так скаціна й гібее.

Цямнела хутка. Ці можа думкі так займалі Івана, што не заўважыў часу. А думкі былі цяжкія і варушыліся паволі.

Зьявілася ўрэшце Ганна, жонка. І, як-бы згадала, бабку прывяла, Праксэлю. Знаёмыя добрыя. Мала, што ў аднэй вёсцы жылі, дык жа няраз і чарку выпівалі на хрэсьбінах ці на хаўтурах. Ну, цяпер то кароўка можа ня згіне.

— Бяда, цётка, — зьвярнуўся адразу.

— Што-ж такое, не давядзі Госпад? — настарожылася Праксэля.

— Лыска зьлягла.

— А мае-ж вы родныя! — загаласіла Ганна і заварушылася, скідаючы сьвяточную хустку.

— Вера! хутчэй нясі лампу з сьценкі. Ды не разьбій, глядзі. І што-ж веце скажаце?— Зрана была такая здаровая—Ганна разьвяла рукамі. Хадзем хутчэй, Праксэлька, рыбачка.

Запалілі лямпу, паняслі асьцярожна. Дождж перастаў, толькі вецер дуронік з-за клуні наляцеў, задзьмухнуў вагонь. Вярнуліся ў хату. Доўга Ганна дзьмухала на вугольле, покi запалілі лучыну. Закрылі лям-

пу рукамі, палой і панясьлі, як скарб, з таёмнасьцю нейкай.

Бабка ўвайшла ў хлеў і пачала аглядаць карову. Яна знае, што тут за штука. Напэўна хтось урок. Тут найпэўнейшая прычына. Хутка закраталіся бабы, кіравала Праксэля. Яна наліла ў міску вады й накідала ў яе гарачых вугольчыкаў. Вугольчыкі весела зашыпелі. Бабка панясла сваё лякарства ў хлеў. Уліла раз у мысу Лысцы. Лыска—як ня жывая. Ня хочац. Выліваецца вада назад, на гной. Паднялі галаву крыху вышэй. Ня п'е. Папырскала вадой карову, уздыхнула цяжка Лыска. Ізноў ляжыць, як калода.

Бабка яшчэ два разы хуценька кідала вугольчыкі ў ваду. Давала піць Лысцы. Улівала ў мысу з рукі ваду прыгаршняй. Але гэта нічога! Пырскала вадой і шаптала нешта, нахіліўшыся над каровай. Словаў яе нельга разабраць. Словы яе таёмныя. Ды іх ня трэба ведаць. Гэта ўжо сэкрэт бабкі. Праксэля, адрываючыся ад шопату, кажа Івану прынесці шапку. Шапка гаспадарская павінна быць. Покі Івана няма, Ганна з бабкай стаяць у хляве моўчкі. Цяпер адбываецца самая важная таямнічая справа. Лыска мусіць ачуныць. Бабка прызывала ўсе добрыя сілы памагчы ёй у добрай справе.

Верхняй стараной шапкі бабка таксама тры разы абцірае, карову абводзіць ад мысы пад живот, па хрыбце. Ідуць у хату. Весялей

робіцца. І таму, што вагонь асьвятляе хагу. Цемната забілася ў куткі і застыла нярухомай чарнатою. І таму, што радасьць нейкая, надзея нейкая ў сэрца ўвайшла. Праксэля цяпер галоўная і паважная асоба. Вось у Мікіты кульгавага ў Засімавічах яна карову адратавала. А ўжо зусім канец ёй быў прыйшоў. І колькі яшчэ бабка зрабіла добра людзям! Дый самі ведаюць.

У хаце пачуўся ход ног на панадворку і хлюпаньне па гразі.

— Вэтэрынар, пэўне, — адазваўся Іван.

Ён і быў. Здаровы. Высокі. Відаць, аджывёлаў навучыўся расьці, дужэць. Пайшлі ў хлеў. Але ня было таямнічасьці тае. Ня было набожнасьці нейкае. Маўчалі. Бабка хітра паглядала на вэтэрынара. Стаяла збоку. Прыглядалася. Штось думала.

Распытаўся, калі ацялілася. Ці даілі перад цяленьнем. Вось і бяда, што даілі. Малака—шыш. А карова тлустая, вось і маеце!

— Дык ці-ж я ведала? — апраўдывалася Ганна.

— Ну, нічога. Зараз спрабуем. Як ня позна, выратуем. Халодная ўжо. Вушы халодныя. Сьпіна амярцьвела. Пабіў па хрыбце помпкай. Бачыце — ня чуе. Заўважыў, што вады наліта. — Што, вы паілі яе? — спытаўся, востра ўглядаючыся ў твары.

Высунулася бабка й выясьніла, што яна тут ужо ратавала карову. Вады ў мысу ліла.

І дурная-ж ты, бабка! — раззлаваўся. Стаў і несьпяшаючы пачаў даймаць бабку.

— Ты-ж падумай, цётка, дурная твая галава! Ты-ж магла карову згубіць. Каб вада ды папала ў грудзі ёй — дык і канец быўбы: задыхнулася-б.

— Ня слухайце вы гэтых бабак, — зьвярнуўся да Івана. Ганеце іх вон! Знаю я іх! колькі яны скаціны ды людзей на той сьвет загналі, каб іх немач туды загнала!

Вэтэрынар моцна вылаяўся і прыняўся за дзела. Бабка тымчасам, засароміўшыся, стаяла моўчкі і хітра пазірала вачыма.

Прынясьлі шматкі палатняныя, намачылі крыху. Напампавалі кароўку. Завязалі, каб духня выходзіў. Скора і рашуча, паднялі галаву.

— Як устане праз пяць гадзін — жыва будзе. А можа й раней устаць. А як ня ўстане — канец. Нічога ня зробіце.

Пасядзелі ў хаце. Пакурылі. Пагаварылі. Пайшлі ізноў у хлеў. Паднялі кароўку. Ногі дрыжаць. Слабая яшчэ. Ізноў лягла.

— Цяпер ужо будзе жыць. Во — і вушы цяплейшыя.

Паглядзелі ўсе вушы, правялі праз далоні. Сапраўды пацяплелі. Узяў грошы. Няшмат. Бедныя. Пайшоў у цёмную вуліцу.

У хаце ціха зрабілася. Маўчалі. Як-бы нешта хтось адняў.

— Ты-ж, Праксэлька, пасядзі, рыбачка,

ужо заначуеш у нас, — нарушыла маўчаньне
Ганна. — Дзякуй, што памагла.

— Ды што-ж я тут памагла вам? Няхай
ужо, застануся.

Памаўчала і далей.

— А вы думаеце, гэта ён памог? Гэты
вэцянар? Дык-жа, каб я так шчасьлівенька бы-
ла, як ня ён...

— А няўжо ён там знае, што трэба, —
згаджалася Ганна.

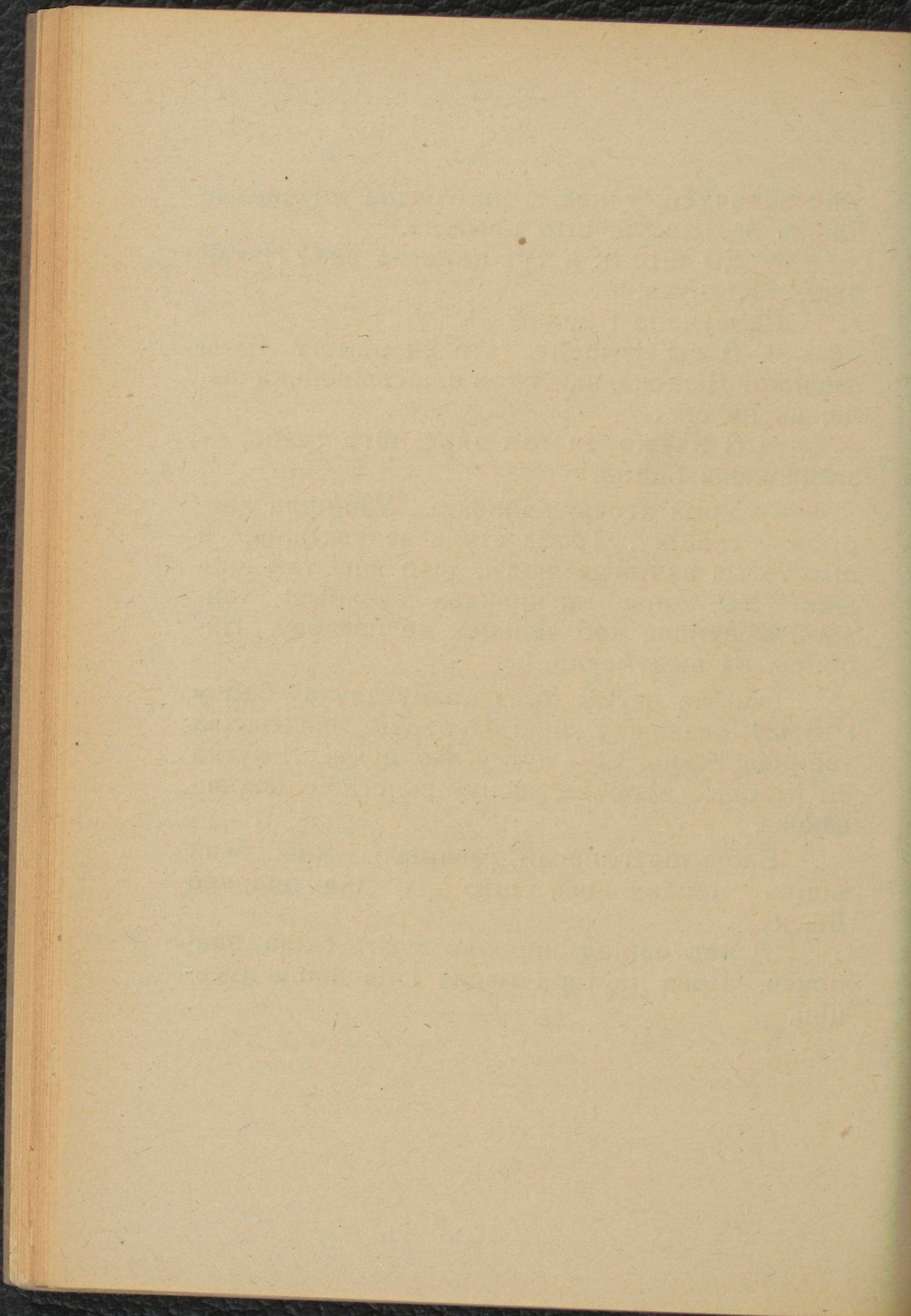
— Урок хтось, няйнакш. Увайшла хва-
роба ў скаціну. Трэба стуль яе выгнаць, а
што гэтыя вучоныя людзі, што яны там зна-
юць? Усё яны на кніжках вучаныя; хай-
жа-б выдумалі, каб чалавек не паміраў. Ня-
бойсь, ня выдумаюць.

Іван на лаўцы праз дрэму слухаў бабку
і думаў, разважаў. Ліха яго ведае. Якаясь сіла
таёмная ёсьць. Сон путаў яго думкі, і хутка
ён імоцна, здарова заснуў зьлёгка пахрап-
ваючы.

Бабы паўголасам гаварылі. Яны былі
моцна перакананы, што іх сіла падняла
Лыску.

А пад раніцу кароўка зусім была зда-
ровая. Праз паўтара тыдня і на пашу пусь-
цілі.

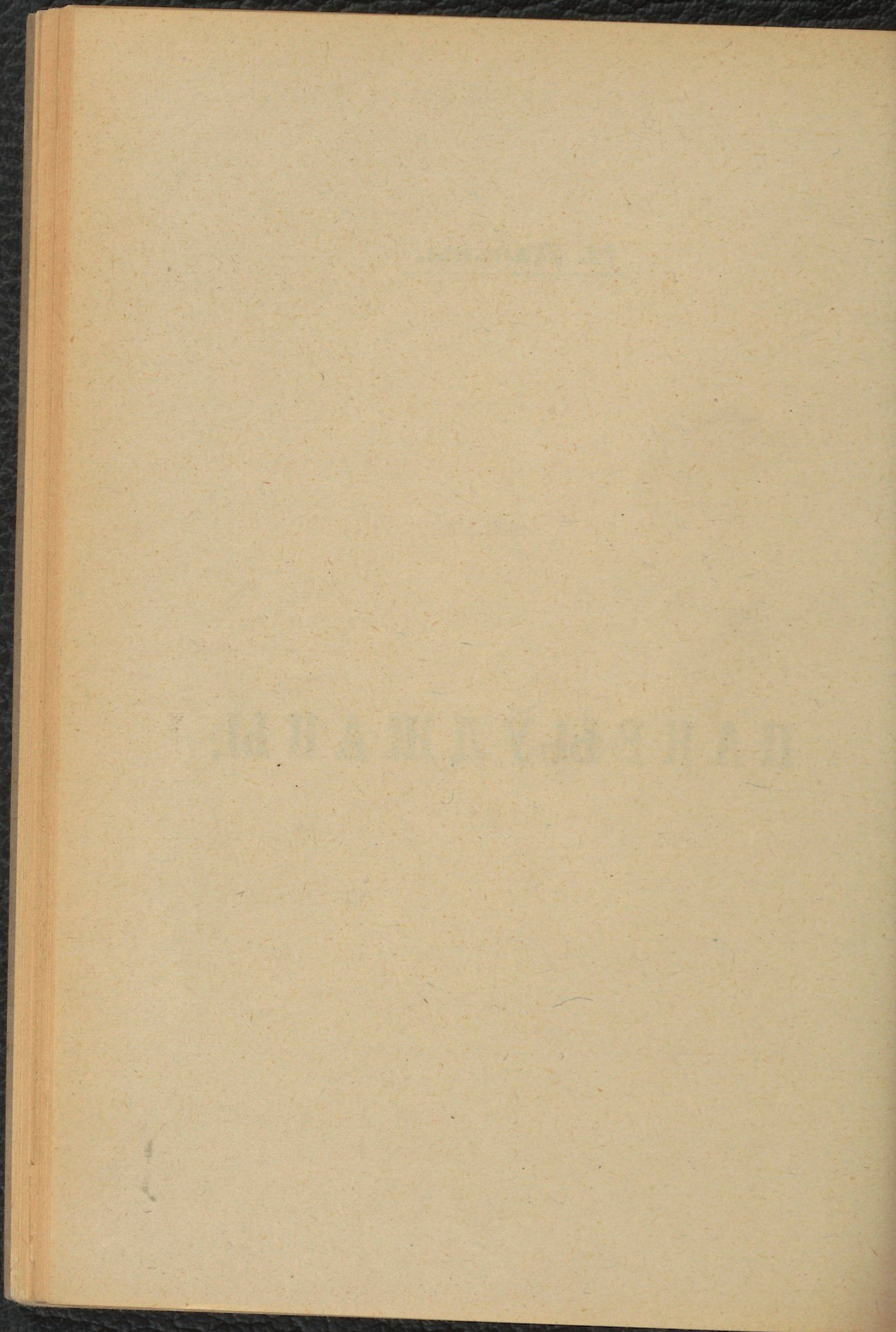

М. Дальны.

ПАКРЫЎДЖАНЫ.

Студэнт Сьцёпа весела чысьціў боты і выбіраўся на вечарынку. Пасьля ён, пасьвістываючы, тупаў і выгінаўся перад люстрам, накладаючы каўнерык. Некалькі разоў падміргнуў сабе: нічога, значыцца, салідны з цябе хлопец. Праўда, мыса ня надта таго... асабліва нос псуе ўсю музыку. Тоўсты, задаўгі. Але ўсё гэта—дробязь. Загледжаны ў люстра, Сьцёпа падабаўся сам сабе і быў задаволены. На даканчэньне ўсяго ён узяў капялюш, павярцеў яго франтавата, прайшоўся пару шагоў па пакоі, размахваючы рукой з капялюшом.

У паветры пахла зеленню і ціхай радасьцю адбіваўся ў душы Сьцёпы павучы шум вечарэючых вуліц. Шыбкім шагам ішоў Сьцёпа на прадмесьце, дзе жыла яна. І цяпер, больш як калі, Сьцёпа быў упэўнены ў яе каханьні. Ён будзе сяньня ёй шмат гаварыць, прыгожа, задуменна. Пасьля вечарынкі яны пойдучь уночы па заціхшых вуліцах далёка... далёка... аж да раніцы будуць хадзіць. Рашуча Сьцёпа зазваніў і, палажыўшы на крэсла капялюш, увайшоў у пакой. У пакоі былі госьці. Сэрца Сьцёпы зьвярнулася ў кам'як і білася спалоханай птушкай.

Прывітаўся і сеў. Гаварылі, ігралі, сьмяяліся. Але Сьцёпа найменш праяўляў вясёласьці. Яна мала зьвяртала на яго ўвагі. Яе сьпела-каласянага адліву валасы разьвяваліся перад ім сярод варожых галоў. Тонкія пальчыкі спрытна бегалі па клявішах, і балюча ўдаралі па сэрцы, звонкі сьмех салодкай атрутай муціў Сьцёпу. Пачалі выбірацца. Сьцёпа плёўся ззаду і ногі яго ледзь цягнуліся. А кампанія сьмяялася. На вечарыне селі разам. Ён глянуў дакорна на яе — і хацеў сказаць, што яна нядобрая. Але зайгра-ла музыка. Малады, чорнавалосы студэнт запрасіў яе і... Сьцёпа сядзеў нярухома і тупы боль смактаў яго сэрца. Высака ўзьлятаюць гукі, млеюць, дрыжаць, заміраюць, то ўстрапянуцца і зьвіняць звончыкамі, калышуцца, кружацца, ўюцца.

Лашчацца гукі, туляцца к сэрцу і клічуць ято ў чароўнасьць нязьведаную. Падаюць дажджамі вяснянымі, цяжкімі, вясёлымі кроплямі, купаюцца ў сонцы, рассыпаюцца пяшчотамі.

А яны-ж, чорт вазьмі, радыё слухалі разам. Ён адну слухаўку і яна. І галовы іх былі так блізка. Яе валасы нявымоўна пяшчотна казыталі яго твар...

Сьцёпа пачуў вялікую крыўду. Гэтыя радасныя твары студэнтаў паказаліся яму такімі праціўнымі, агіднымі.

Праіграў ён сягонья. З расплыўшым

крыўдай тварам выйшаў ён у калідор і закурыў папіроску. Выняў люстэрка і—анямеў. Брыдота-ж я, брыдота! Такім вялікім і нялюдзкім паказаўся яму нос, а вочы былі нейкія дурныя, як вылітыя з волава. Сьцёпа балюча скрывіўся і чуць не заплакаў. Але стрымаўся. Увайшоў яшчэ ў салю. Ubачыў яе. Яна танцавала з студэнтамі і сумысьля не глядзела на яго. Нялоўка круціў Сьцёпа ў руках капялюш, якім хацеў выклікаць у яе спачуцьцё. Ён—выходзіць! Ён—пакрыўджаны. Можа падыйдзе. Будзе прасіць астацца. Скажа пару цёпрых слоў, што яго сагрэюць, асьмеляць... Не дачакаўся. Выйшаў і пабрыў па заглохшых вуліцах. Ішоў і ішоў; пахла зеленню... Не заўважыў, як забрыў дзесь у глухое прадмесьце. Стаў ля разваленага плоту, абапёрся, а пасья глуха ўпаў на зямлю і прарваўся ціхім плачам.

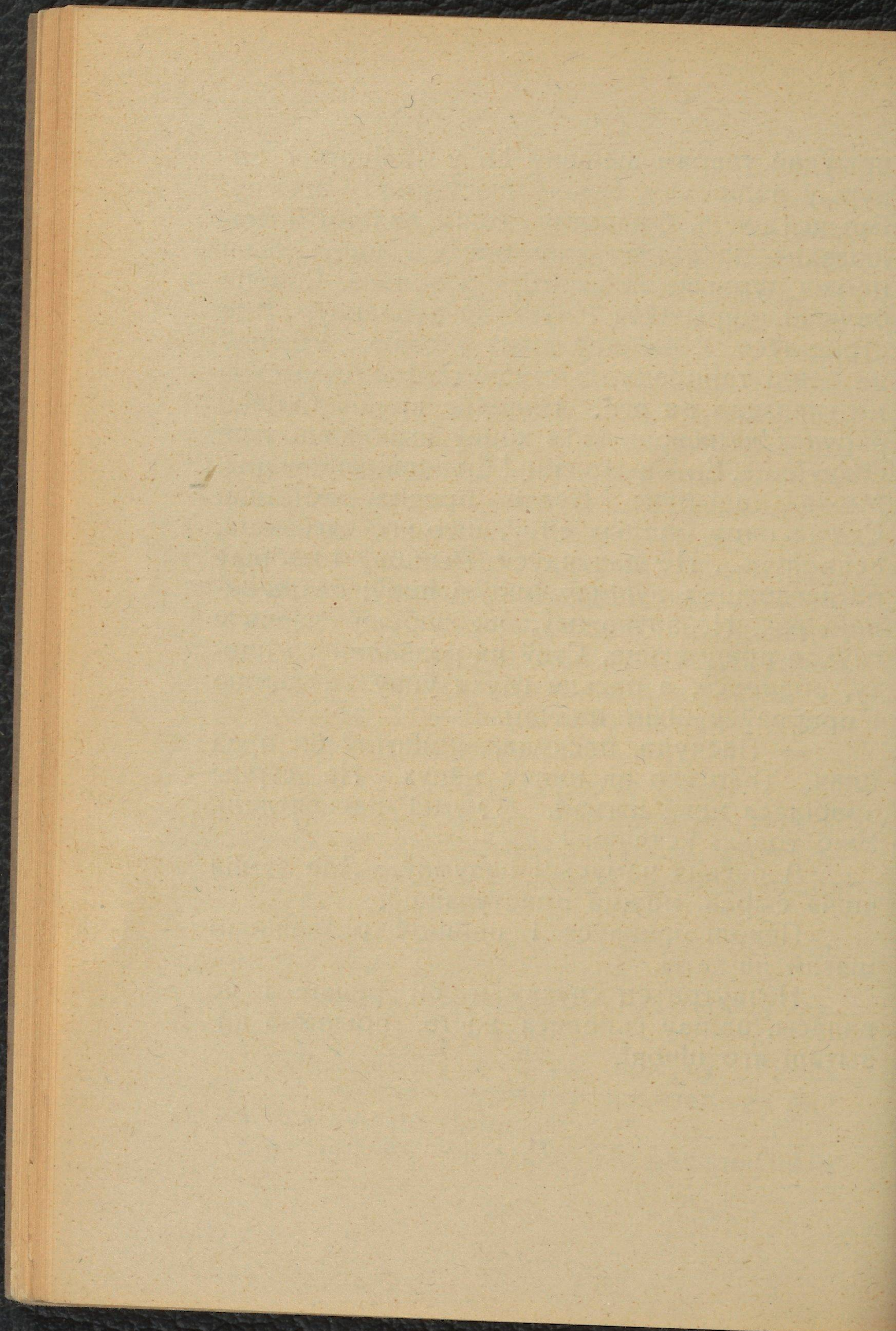
— Паскуда, паскуда...—шаптаў ён праз плач. Твар яго ад плачу напух. На сэрцы зрабілася неяк лягчэй. І думкі пасьвятлелі. Ужо толькі ўсхліпваў.

А пасья чамусьці падумаў:—Але зямля яшчэ сырая, можна прастудзіцца.

Паволі падняўся і пайшоў разважным шагам да хаты.

Назаўтра ён слухаў з ёй радыё і яе валасы, адліву сьпелага жыта, прыемна казыталі яго шчокі.

М. Дальны.

П Р Ы П А Д А К .

1850

1850

На вуліцах вечарэла, калі кампанія расейскіх студэнтаў выйшла з рэстарану. Аўгень, ківаючыся, ішоў з таварышамі і асабліва прыемна адчуваў жыцьцё. Ён сягоньня атрымаў з хаты грошы і завёў брацію на выпівон. Міма праходзілі людзі, прыгожыя дзяўчаты і адным ён усміхаўся, другім крывіўся.

У гарадзкім садзе студэнты падселі на лавачку да нейкіх дзяўчат, выцягнулі ногі і адпачывалі, перакідаючыся моцнымі словамі. Дзяўчаты, зачырванеўшы ўцяклі і ўсьлед за імі панёсься п'яны, вясёлы рогат.

Аўгень чуў, як утома разьлілася па яго целе, як прыемна нылі змучаныя ногі. Прад ім неяк дзіўна-паважна совалася публіка, ўсё неяк мітусілася, кідаючыся ў вочы найменшай дробязьзю. Студэнты закурылі, паплявалі, вылаяліся і пачалі думаць, куды ісьці далей. Піць ніхто больш не хацеў. Але па скакаць меў кожны ахвоту. На вечарынку б заваліцца. Пастанавілі пайсьці на беларускую вечарынку—канцэрт. Зусім прыпадкова. Алёшка, якога звалі Жырафай, шукаючы папіросу, знайшоў запросіны на вечарыну ад гімназістак. Зусім прыпадкова. І пры-

падкова ня было куды пайсьці. Пасьмяяліся з запросінаў, перакруцілі мову і з гумарам пасунуліся, расьспіхаючы публіку.

У салі было шмат народу. Яшчэ канцэрт ня скончыўся.

— Па-аслушаем!—прабасіў нізка Алёшка.

— Гы-гы—адказала брація.

Селі і пачалі разглядацца.

Аўгень быў п'яны і можа таму, калі паплыла песьня, яна неяк блізка тулілася да яго сэрца і смуткам прасочвалася і білася крыльлямі павеўнымі...

Замёршы слухаў ён песьню, што ў заціхшай салі білася птушкай спалоханай, ударалася ў сьцены і сэрцы, трапечучы, заміраючы, галосычы.

Цяпер ён толькі зразумеў, прыпадкова, раптоўна, зразумеў усю глыбіню цярапеньня народу, што складаў вякамі гэтую песьню. Можа таму зразумеў, што...

Малы ён. Сонца няміласэрдна пячэ. Здаецца, паветра—расплаўленая сталь. Нясе ён ваду маці. Далёка ў поле. І чуе—песьня ў замёршым прасторы змучаных жней. Пасыпаліся каткі вербаў... Паляцелі белым дымам вішні. Паплылі ўспаміны, як сьветлае сонца між шэрані жыцьця-дзяцінства...

І адно дакончыла Аўгеня. Вось ён едзе ў унівэрсытэт. Стаіць на станцыі бацька. Воддаль конік запрэжаны. Бацька дае яму

апошнія грошы. Сам бульбу есьць. Зьбірае.
Сына вывучыць хоча. А ён?

Горла сьціскае нейкі нявымоўны жаль.

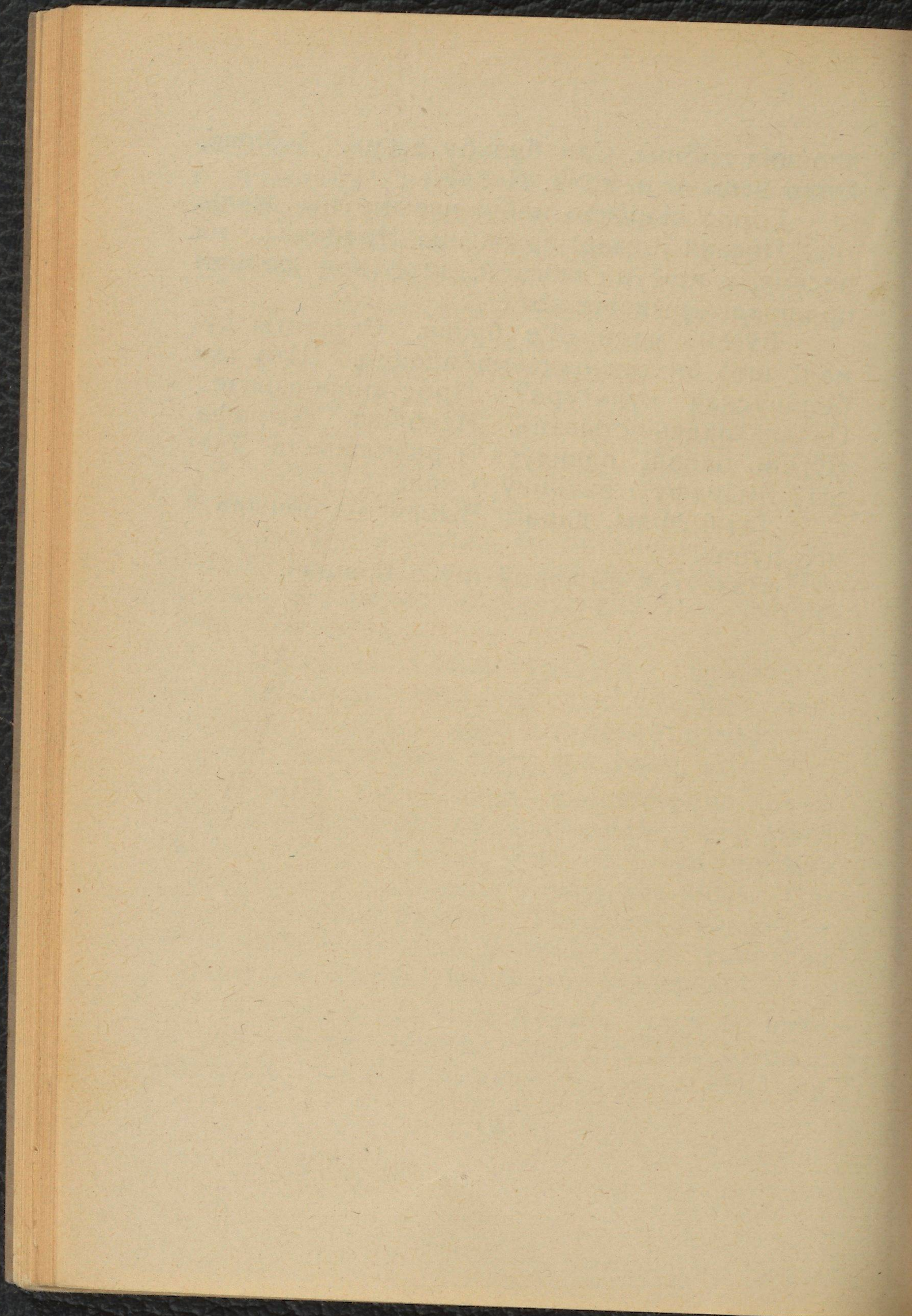
Песьня плыве, дрыжыць, трапеча..., ня
песьня, а крыўда людзей, што пад сонцам
пралівалі крываваы пот...

Аўгень моцна б'е брава. Студэнты ду-
малі, што ён так падсьмейваецца. Што там
беларуская культура? Простанародзьдзе...
Пачалі падсьвістываць. Асабліва Жырафа.
Аўгень паволі падняўся й размахыста ўда-
рыў Жырафу і выйшаў з залі.

Тата! Мілы, дарагі! Выбач! — енчыла ў
яго душы.

Назаўтра ён ізноў піў з браціяй.

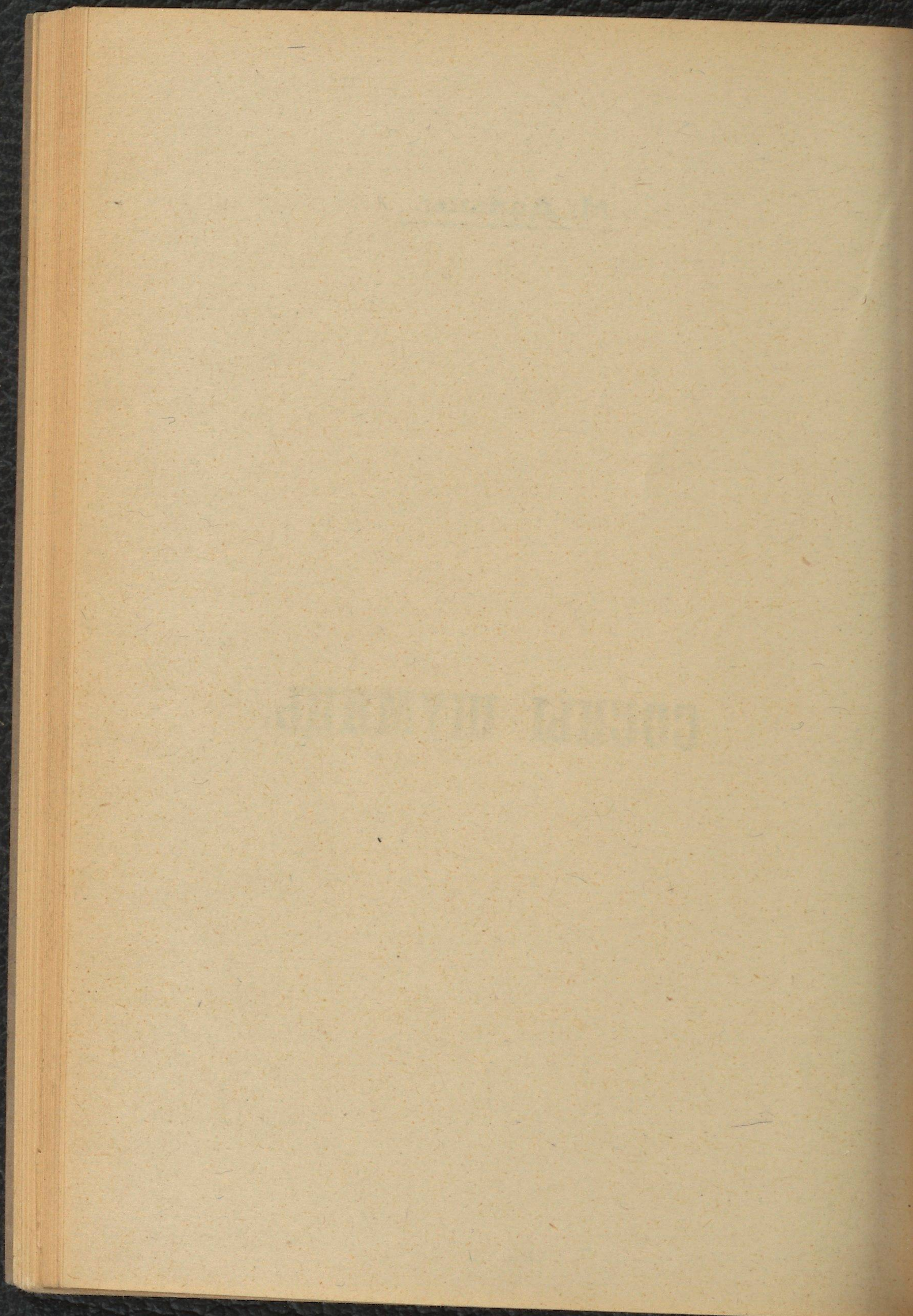

М. Дальны.

СОСНЫ ШУМЯЦЬ.

Алесь сядзіць у маленькім пакойчыку. Навокал — курсанткі, курсанты. Пачынаецца цікавая й гарачая праца — практычныя лекцыі ў школе. Усе заклапатаныя, задуманыя, зьбіраюцца групкамі, пішуць пляны лекцыяў. Кожны выдумывае ўсякія штучкі, каб цікава правесці лекцыю, а яшчэ больш зьдзівіць дабрадушнага вучыцеля мэтодыкі.

Курсанты думаюць цяпер над апрацоўкай вершу „У страху — вялікія вочы“. Алесь выдумаў свой плян. Ён позна ўночы сядзіць. Тады заціхае вулічка, дзе ён жыве і ў пакоі яго так ціха: думкі грамчэй гавораць. Курьць махорку. Чуе з суседняга пакойчыка, як цяжка дыхае маці.

Вось едзе Мацей з мястэчка. Туркаціць бойка воз. Забавіўся Мацей трохі на кірмашы. Цямнець пачало. А да хаты — далёкавата. Добры яшчэ кавалак дарогі. Ды праз лес трэба ехаць. Зьмяркала, як пад лес пад'ехаў. А як абступілі яго сосны і цені крылатыя, дык і зусім сьцямнела. Едзе Мацей, каня падганяе, думае. А сосны шумяць навокала. Жудасна робіцца Мацею. А сэрца яго палахлівае. І думкі спуджаныя заварушыліся. А ну-ж злодзей які выска-

чыць — заб'е. А ну-ж страх які выбяжыць — спудзіць. А сосны ня чуюць, як пацяжэла яго сэрца і забілася сполахамі пад кажухом. Шумяць сосны. То бліжэй, то далей іх шум. Страх наганяюць.

Не ў апавяданьні галоўная справа. Не яго яно, хоць і ён у ім. Важна перадаць страх дзецям. Дзеці напружана слухаюць, вочкі іх перапалоханыя. Вось гэты, вось той, — усе яны ў лесе, усе яны — Мацеі. А навокал сосны... цені крылатыя.. І ён жа ім зараз дасьць зразумець, што страх — непаразуменьне.

У кола зачэпляецца галінка. Б'е па сьпіне Мацея. Ён чуць жывы прыяжджае да хаты і тады толькі ўбачыць: хай цябе ліхуша — гэта-ж галіна!

Плян падабаецца групе курсантаў Усе хваляць яго. Алесь ня мае яшчэ акрэсьленага грунту пад сабсёй. Але яго думы прыгожыя і сьмелыя. Вучыцель — гэта часта пээт. Ён творыць, ён перажывае з тым, хто тварыў, пасвойму але шчыра. Творчасць гэтая нябачаная, шэрая, штодзённая, але яна вялікая.

Цяпер асабліва сінявыя ночы. І ў гарадзкіх садох прыемна чуць маладую зелень. Дзе там да канспэктаў! Іра Забеліна асабліва сьпяшае. Яе чакае Коля. А ў Колі валасы русыя, чупрынкай.

Забеліна вядзе лекцыю.

Дзеці з цікавасьцю аглядаюць гасьцей і новую вучыцельку. Заселі навокала нейкія людзі. Пішуць. Углядаюцца.

Забеліна часта заглядае ў канспэкт, чырванее, сароміцца. Няма ў яе тае вясёласьці, што з Коляй. Яна ўспомніла нават аб ім пару разоў, хуценька, між словамі. Паволі цягнецца час. Здаецца, узяла-б ды ўцякла. І сосны ў яе ня шумяць. А яшчэ ўчора над ракой яна сядзела і, праз наляцеўшы галубы туман, чуліся вясеньнія шумы, як-бы глыбака дыхала зямля. Алесь нэрвуецца, злуе. Вось яны сосны — высокія, цёмныя, укутаныя вечарам. Мацей едзе, жагнаецца...

Верш выўчаны. Лекцыя скончана. Сярод беганіны дзяцей Іра чуе, як хваліць яе мэтодык і трасе руку. Добра! Добра! Іра мае пэўную пробную практыку.

Курсанты сабраліся на разьвітаньне; паважна сядзяць за сталом пэдагогі, як старыя вераб'і, нялоўка зьвякаюць гарбатнія лыжачкі ў шклянках. Сумна, то весела рываюцца нейкія струны ў душы. Можна таму, што дзясочыя пальцы жартліва пабеглі па клявішах раяля. Ці — неба такое вечарэючае, набраўшае сіні вясньнянае? Ці — няпэўнасьць і цікавасьць будучыні?

— Так, так — сьмяецца доўга вучы-

цель рысункаў — цяпер вы скаштуеце
цяжкой працы...

Алесь усьміхаецца і чамусь доўга
і пільна ўглядаецца ў гарбату. Гавораць
прамовы. Дзякуюць за працу.

Вось... птушачкі лятуць у вырай.
Гляньце, дзеці! Далёка ляцець ім. Махнем ім
рукамі на разьвітаньне.

— Бывайце... бывайце...

(Рукі, як птушыныя крыльля).

Вось... зорачкі на небе загараюцца.
Адна, другая. І вароны лятуць на начлег.
Кружацца чорныя вароны ў небе, цяжка
махаюць крыльлямі. Вось сосны шумяць. Рас-
калыханыя сосны. Пявуча-палахлівыя. Калы-
шуцца. А Мацей едзе, жагнаецца.

Сумна і весела разрываюцца струны.

Іра Забеліна — вучыцелька. Коля мае
знаёмствы. А ў школьнай машыне ці-ж ве-
даюць, хто Алесь, а хто—Іра?

Праводзілі на цягнік. Махалі шапкамi.
Цягнік пайшоў па роўнанацягнутых рэйках.
Сумна неяк зрабілася. Не таму, што Іра
паехала на вёску працаваць. Таму, што
людзі аддаляюцца—кудысь!

— Іра дастала працу.

Алесь не глядзіць на маці.

— Вось, сыноч, бачыш... так, людзі
стараюцца, а Алесь нікудышны, нясьмелы,
баязьлівы; ня ходзіць, ня просіць. І ці да-

стане калі? А сэрца-ж—матчынае—баліць за сына.

— Нічога, мама, дастану, напэўна дастану.

Як гэта, каб ён не дастаў працы. Ён любіць школу і аддасць усе сілы. Усплывае апошні дзень на курсах, як абразок мінулага, як дырэктар хваліў яго. Не, ён дастане, дастане... у сэрцы-ж—горыч і расчаваньне. Праходзіць час і няма ніякага адказу. А жыць—цяжка. Дзе працу знойдзеш? Людзі з вышэйшай асьветаю апошнія месцы занялі—ў бюрох, рэдакцыях, нідзе не ўвапхнешся. Там-сям загоніш пару грошаў. Але што з гэтага? І дзе выхад? Чаму не даюць школы? Ён свае здольнасьці аддасць грамадзянству. Дзе яно гэтае грамадзянства? Чаму яно глухое на яго парывы? Ніхто ня чуе яго збунтаваных думак. А жыць цяжка. Маці шчоткі на вуліцы прадае. Бацька памёр. І чуе Алесь — крыўда, вялікая крыўда робіцца ім. І чуе Алесь, як з кожным днём голас маці надрываецца на рухлівых завулках. Ішоў раз—недзе дзіця кліча маці—здалося. Падышоў бліжэй. Пазнаў. Гэта—маці! І распач яе голасу зашчаміла болем у сэрцы. Прыпыніўся ля дому. Ня мог ісьці далей.

— Мама, мама...

І ўспомнілася яму жыцьцё іх. Яскравым вобразам раскінулася ўся мука і шэрасць яго. Бежанцы яны. Маці нагружае вагон

дровамі. Ён ёй памагае. Цягнік скранаецца. Распачлівы крык ударае ў сэрца. Маці вісіць, зачапіўшыся адным пальцам за клямку таварнага вагону.

Голад. А на вуліцах шмат людзей. Ён малы, нічога не разумее. Маці соткі вёрст едзе за мукой, у сьціску, на дахах вагонаў.

Горла сьціскае крыўда і жаль, балюча, гістэрычна. Доўга ляжыць Алесь, уткнуўшыся ў падушку.

Мама! Мама! Я хачу, каб ты жыла, а дзе тваё жыцьцё? Тваё жыцьцё — гэта вечныя клопаты і думкі, згрызоты і праца...

Іра сядзіць у садочку. Дом іх за мес-там. І поўна тут зелені і кветак. Коля вясёлы, самазадаволены. Бацька шануе яго, бо ён памог Іры ўстроіцца. Гэта—жаніх яе. Іра цяпер грошы зарабляе. Вось — прыехала, шчырай рукой сыпнула. Яна ў блюзцы, узор — кветкі з бэзу. І ёй вельмі да твару.

Алесь нясьмела сёрбае гарбату. Прыгнечана-вымушана ўсьміхаецца. Коротка адказывае. Надзвычайна ўсім ветлівы.

Вечарэе. У садзе кусты зьліваюцца ў цёмны пояс, на дрэвы вечар нахінае шэрыя хусткі.

Пасьля гарбаты весела ўсталі. Прайсціся. Алесь коротка вышаптаў Іры сваю справу. Коротка: ведае яна, без работы ён. Цяжка жыць. Маці панад сілы б'ецца. Не

сказаў, як у завулку лавіў раззвоненым сэрцам матчыную любоў у крыку. І ён адзін, адзін чуў у ім моцна нацягнутую распач. Цяпер—заказ для заграніцы—пушчу сякуць. Ёсьць праца. Трэба паехаць. Няма грошаў на дарогу.

Іра паважна слухае. Але ў ледзь ухопнай зьмене твару Алесь пачуў халодна й балюча: не. І ня дзівіўся, калі сказала, як-бы раней ведаў. Разьвітаўся, як пастарому. Але ў сэрцы новы накіп. Ці на Іру?

На вуліцах рассыпаліся пацеркамі электрычныя агні і неяк асабліва дразьнілі Алесь.

— — —

Высакаствольныя, роўныя, старыя сосны. А на іх—пазалоць сонца. І сьвежасьць лесу. Уздымаюцца сотні рук. Векавая цішыня гушчару тысячай рэх дразьніцца з нарушыцелямі яе адвечнага спакою.

— Бу-уух!—пакацілася рэха, рассыпалася, задрыжэла, замёрла.

Падымаюцца рукі, апускаюцца, пружацца, упіраюцца. Шыбчэе сэрца, пілы, сякеры, вазы,—і сярод іх Алесь, новы, загартаваны, упарты.

Вось гэтая грамада людзей, якая ня знае кніжных думак, з загрубелай, цьвёрдай скурай,—такая брацкая, людзкая. Не такая, як Іра Забеліна.

Высакабежныя, стромыя сосны. Сонца раскідала залацістую радасьць. І ў Іры гэтая радасьць пеніць, быстрыць кроў. Учора вечарам прыехаў Коля. А вечары цяпер такія незразумелыя, месячныя. І цягне блакітная далеч вясковых дарог валандацца... далеча... далеча... Дзеці па лесе разыйшліся. Коля моцны. І салодкія яго пяшчоты... О!.. нязьведанае... таёмнае...

Ціха шумяць сосны.

— Вы — звольнены і зараз-жа адпраўляйцеся дамоў. Падзякуйце, што я так, без паліцыі. Бо я—добрае сэрца маю... А такіх, як вы—ужо шмат я бачыў. Нам бунтароў ня трэба. Вось ваша плата і марш...

Што яму казаць, ці яго пераканаш? А сэрца расьпірае радасьць, радасьць праўды і моладасьці, змаганьня і веры.

Алесь згарнуў грошы ў руку й паволі выйшаў з лясніцтва.

Імчыць цягнік. Там, пад падлогай—жале-за і сталь шалёна хапаюцца, б'юцца, ціс-нуць. Як трэскі, вырываецца шум з-пад калёсаў, гдохне, то ізноў вырываецца на волю. На новыя лініі пераходзіць цягнік і ў галаве кружыцца, а сэрца мацнее. І здаецца Алесю, што і ён пераходзіць на новыя дарогі і гэтыя пераходы цягніка асабліва

ўспалымняюць нейкія таёмныя і радасныя надзеі.

Імчыць цягнік. Сонца бяжыць па дратох тэлеграфных, як хустка чырвоная, калышацца ў чыстаце крышталнай балотцаў, што за цягніком сунуцца палатнінай шчарнелай. Доўга стаяць нярухомыя людзі, ад працы адарвуцца, глядзяць на госьця, што па чорных рэйках—сумна гудучых струнах—грукаціць. Доўга махаюць рукамі ў вокны.

Расчасалі працавітыя рукі поле прыгожанька, як галоўку дзіцяці, у палосачкі роўныя, на сьвята—калі зашумяць пад сярпамі жыты напеўныя.

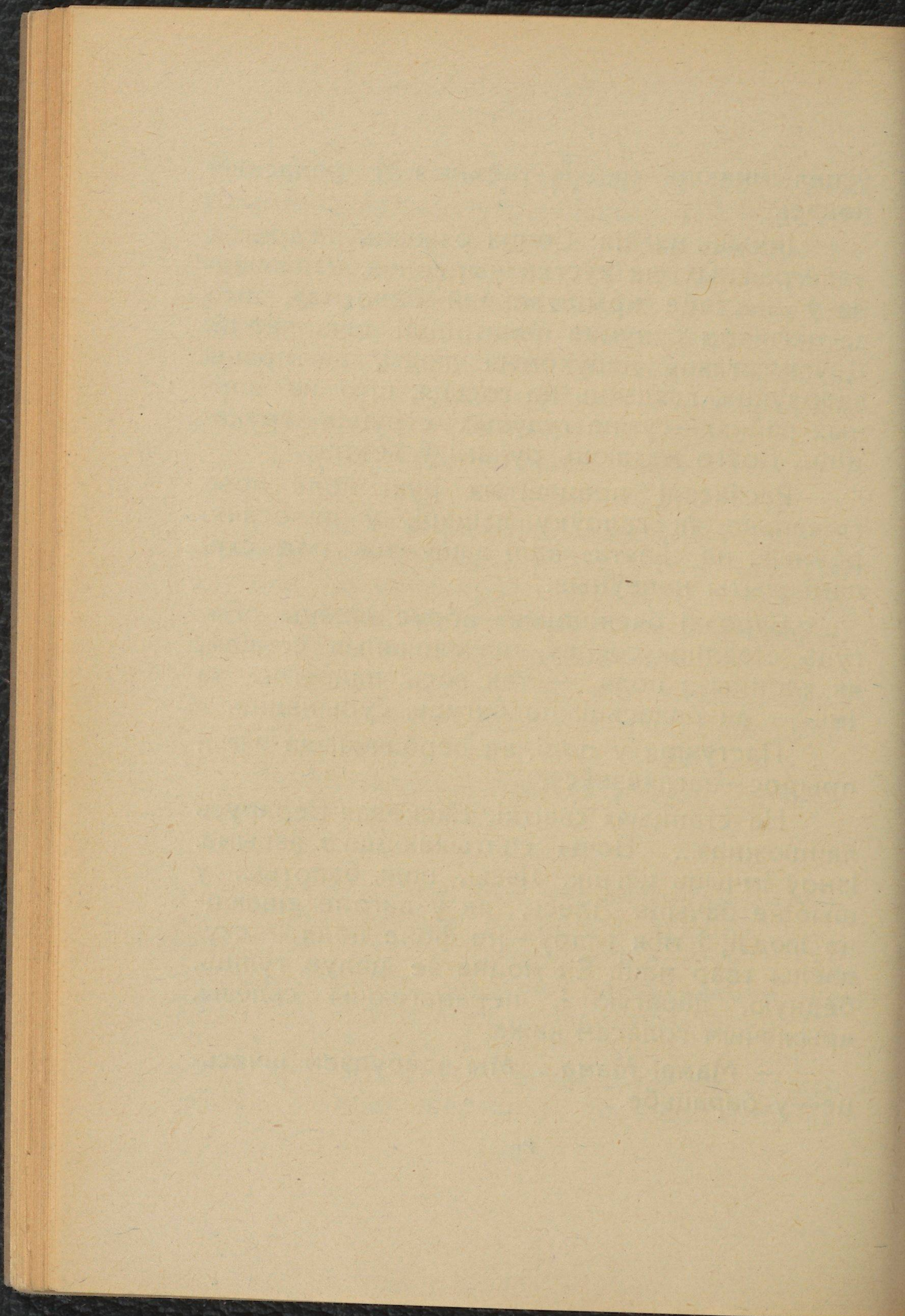
Бярозкі бясконцыя—абрус зялёны. Бягуць стваліны соснаў, пазалочаныя сонцам, як хлопцы з поля, — так вось, падбегчы за імі, — ад радасьці; падбягуць, супыняцца.

Пастушок у полі, як вербачка, да зямлі прырос—заглядзеўся.

На станцыях сьвіткі. Вясковая Беларусь лапцюжная... Вочы спатыкаюцца з вачыма. Ізноў імчыць цягнік. Лясы, палі, балоты... у шыбіне бачыць Алесь, як у вагоне ківаюцца людзі, і між галоў—на фоне поля — схудзелы твар маці. Ён моцна яе цалуе, туліць, бедную, дарагую і, перамагаючы сьлёзы, дрыжачым голасам кажа:

— Мама! Мама... Мы здабудзем шчасце—у барацьбе.

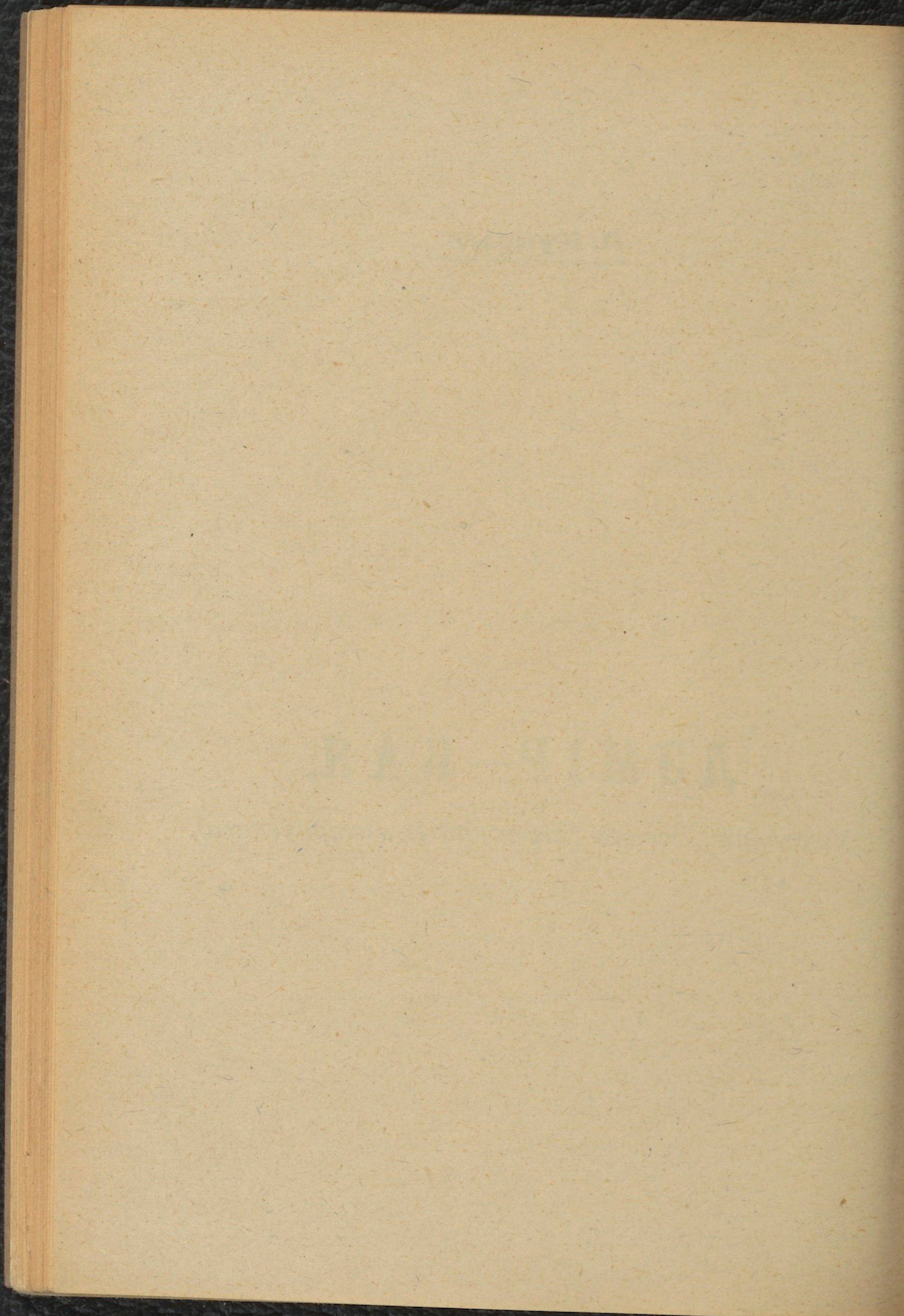

А. Купрын.

ДЭМІР—КАЯ.

Усходняя легенда (пераклад В. Астроўскага).

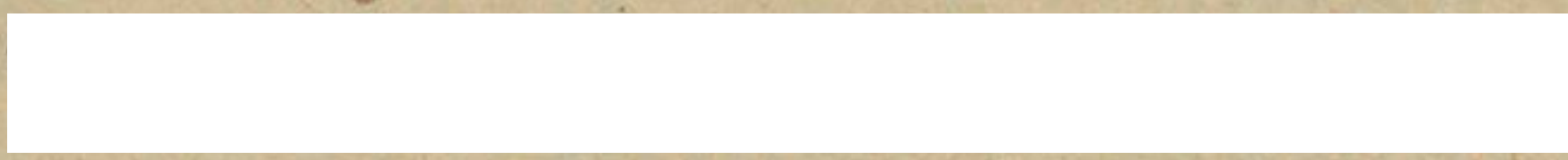

---

*)

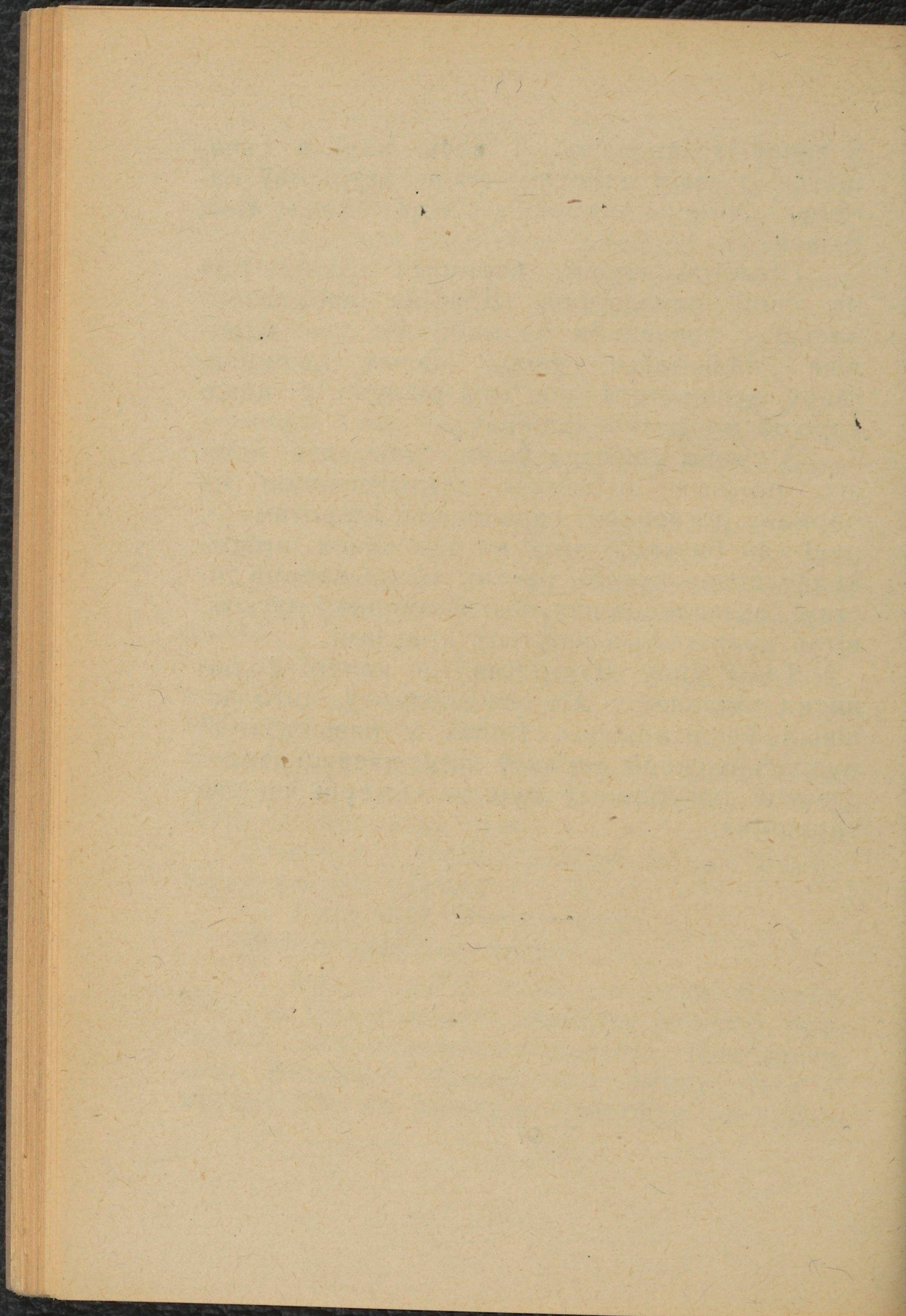

—

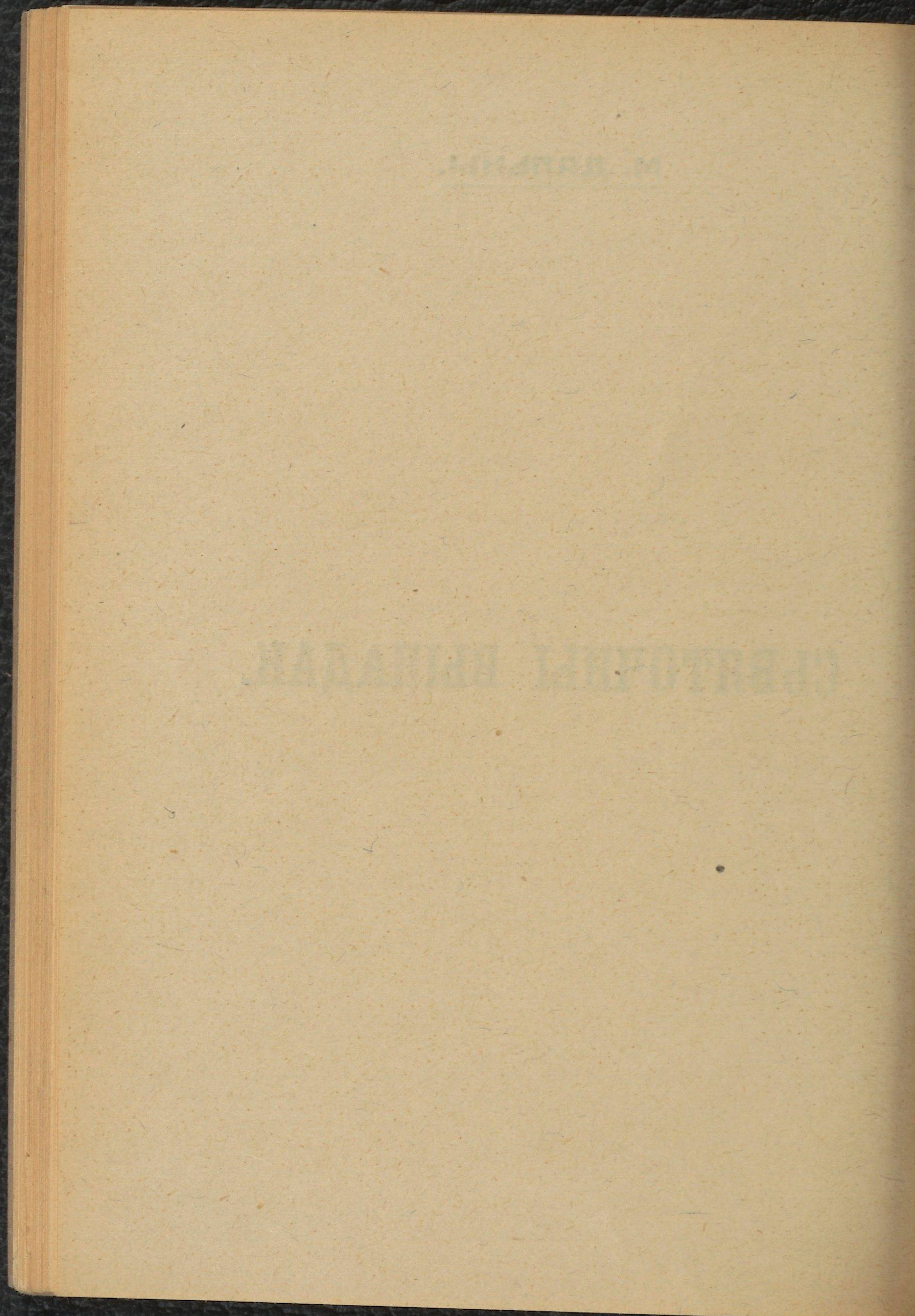

М. ДАЛЬНЫ.

СВЯТОЧНЫ ВЫПАДАК.

Студэнт Корзун брыў па пустых вулках. Скіроўваўся на прадмесье. Да хаты. Навакол было ціха й пуста. Неяк дзіўна ціха.

Звычайна вяртаўся пазьней. Цяпер — быў вечар перад Новым годам. Грошаў ня было. Можа таму й настрой быў такі паскудны й нявыразны.

Места адварнулася ад студэнта Корзуна, лічачы яго як-бы не сваім сябрам. Места зачынілася ў пудэлачкі—пакоі. Места схавала ад студэнта Корзуна ўсе свае сьвяточныя справы. Чорныя вокны бясконцых дамоў як-бы казалі: Ідзі сабе, ідзі! Ты нам непатрэбны! Не адзін ён такі, Ідзе няпрыметны.. Ня бачаны нікім. Абсыпаны сьнегам. Шмат іх. Брыдуць па вуліцах. Не спатыкаючыся з сабой. Студэнт Корзун нават усьцешыўся, што ён мае хоць халодны пакой. На пятым паверсе. А колькі такіх, што пад сходамі.. на станцыях ..

Хай „яны“ сьвяткуюць. Глупства ўсё гэта. У душы студэнт Корзун ненавідзеў у гэтую хвіліну ўсіх. А тым ня менш... Добра было-б недзе сагрэцца цяпер... Закусіць... Ён-бы нават выпіў. Напэўна-б выпіў. Шмат піў-бы нават. Студэнт Корзун выабразіў

сябе п'янага. Галава бяссьільна апала. Ён падае ў процьму няяснага, бяссувязнага быцьця. Часта з ім гэта. Філёзофія. Эх!

Думкі пабеглі. Далёка. У родную вёску. Сьпіць яна спакойным сном. Чорная пляма сярод бясконцых сьнягоў. І ніякія Новыя Гады ня трывожаць яе думак.

Не заўважыў—ці доўга йшоў. Ня думаючы, палез па сходах. Апіраўся моцна на парэнчу. Далез. Пачуў сэрца. Б'ецца. Зазваніў. Як звычайна — адчынілі. Страхануў размокшы сьнег і ўвайшоў у свой пакой. Вечар сумысьля як бы прымушаў засумаваць. Скінуў пальто... Кінуўся на ложак. Занямеў. Бяз думак Глядзеў у вакно. На кавалачак сінявага неба. Не сцьвярджаў сваіх думак. Плылі.

За дзьвярыма чуў нейкі шорах. Усё мацней. Як бы грамада людзей навалівалася на дзьверы. Вось зараз уварвуцца. Ускочыў. Няўжо галюцынацыя? Спраўдзіў. Сьцішаны сьмех. Тсыканьне. Шопат. Рашуча адчыніў дзьверы. Поўны карыдор людзей. Закіпеў. Што за зьдзек! Што за насьмешкі! Мала ім забаваў на Новы Год? З чалавека робяць забаўку!

Востра глянуў. Нэрвова:

— Чаго вы хочаце, панове?

Адказалі дружна:

— Ха-ха-ха...

— Паўтарыў—крыкнуў:

— Я вас пытаю, чаго вам трэба?

Высунуўся наперад малы тоўсьценькі чалавечак. У мушцы. Нясе духамі.

— Мы *вас* зараз спытаемся, чаго *вам* трэба?

Падвысіў голас:

— Мы вас зараз спытаемся, як у чужыя памешканьні прыходзіць.

Усе чакалі — што адкажа.

Зразумеў. Памыліўся на адзін паверх. Увайшоў паліцыянт.

Не пасьпеў апраўдацца.

— Выбачайце — пачаў — але я студэнт.. я тут жыву... вышэй... я...

Перабілі.

— Пане! Вазьміце гэтага злодзея. Хацеў абакрасьці. Забраўся ў пакоі.

— Але-ж выбачайце — пачаў.

Ня скончыў?

— Марш!

— Як-жа?... — бараніўся.

— У арышце даведаемся.

Пайшлі. Ногі сунуліся, чапляліся засьнежанага тратуару. Нічога не хацеў.

У арышце сядзела яшчэ колькі чалавек. Студэнт Корзун мусіў пагадзіцца з рэальнасьцю. Начальнік арыштнага дому дзесь гуляў. Прыдзецца пачакаць да заўтра. Людзі ў арышце недаверчыва глядзелі адзін на аднаго. Студэнт Корзун лёг на нары. Ха-

цеў заснуць. Але думкі збунтаваліся. Ня сунімаліся. Дразніліся.

— За што вас?—спытаўся сусед Корзуна.

— Нізашто—уткнуў. Адварнуўся. Думкі стаміліся. Па целе расплылася ўтома. Задрамаў. Разбудзіла яго лаянка. Сусед яго лаяўся. На чым сьвет стаіць.

— Новы Год! Чорт вазьмі! Прыходзіцца тут сядзець, як сабацы! — Арыштаваныя патаківалі. Кашлялі. Корчыліся. Крывіліся.

— А ведаеце што?—сказаў сусед Корзуна. — Вось мы тут спаткаем Новы Год. Ужо зараз будзе 12 гадзіна. Я думаю, што ніхто хіба ня хоча спаць. І вы здаецца — зьвярнуўся да Корзуна—ня сьпіце. Давайце раскажываць што-небудзь. Вось нейкі сьвяточны выпадак можа з кім здарыўся. Так і хутчэй ноч пройдзе.

Студэнт Корзун ахвотна далучыўся. Ён меў сьвяточны выпадак...

— — —

Назаўтра Корзуна звольнілі. Начальнік арышту, сьпіты і сонны, варожа глянуў на Корзуна. Побач яго стаяў сусед з арыштнае камэры.

— Нявінна!—сказаў начальніку.

Падпісаўся. Пайшоў. Сьняжок круціўся і дамы выглядалі, як за белай сеткай. Корзун ішоў з думкай, каб не памыліцца на адзін паверх. Але была й другая думка — ясная, акрэсьленая—вярней: пачуцьце — аб сытых і галодных...

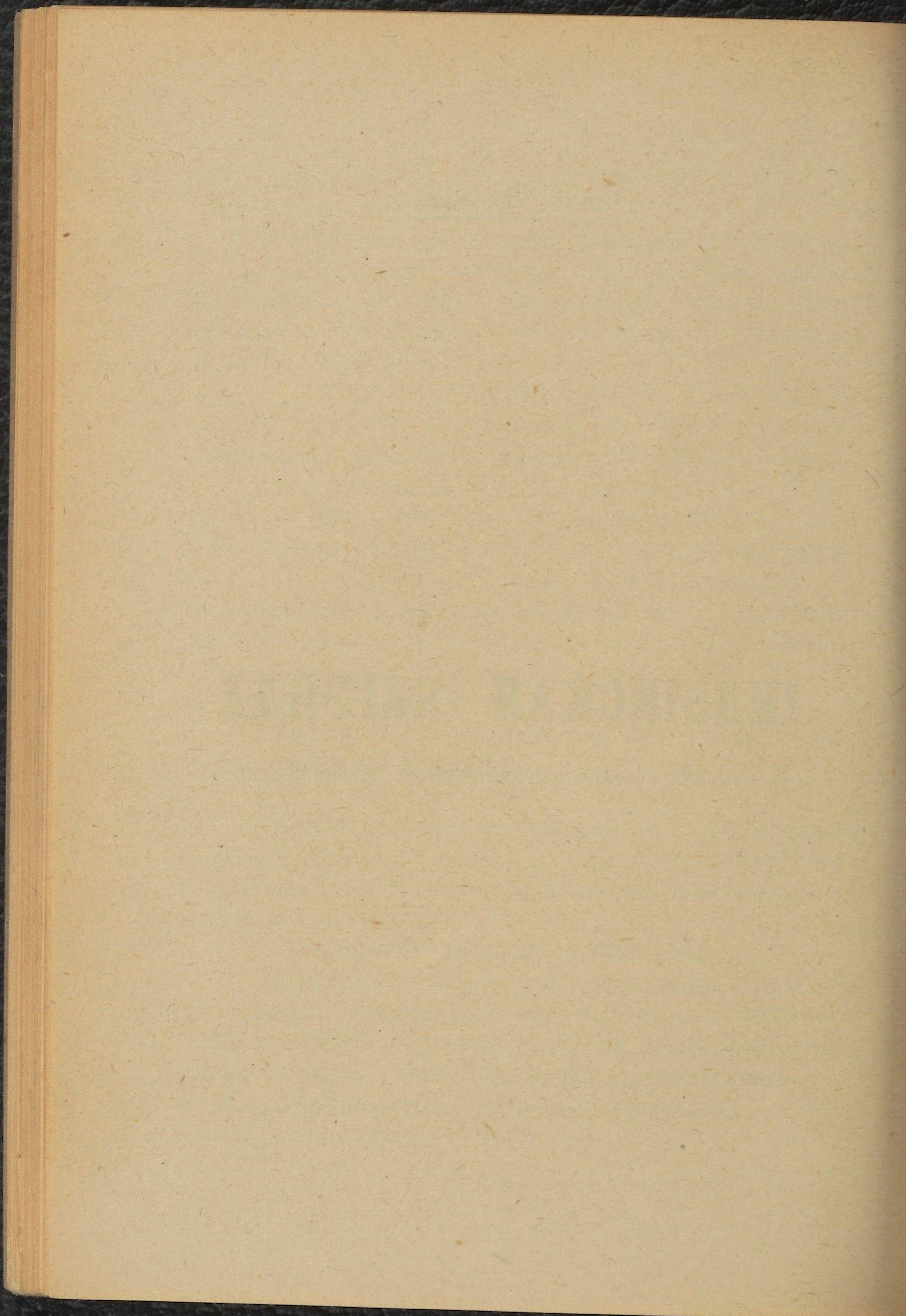

Падаў 3—ык.

ІНДЫЙСКАЯ ЛЕГЭНДА

аб паходжаньні Жанчыны і Мужчыны.

Калі ўсемагутны Мэгадэва стварыў прыгожую Індыю, дык спусьціўся ня зямлю, каб наглядзецца на свае творы.

З яго лёту зрабіўся цёплы пахнючы вецер. Гордыя пальмы схілілі свае вяршочки, а пад яго паглядам зацвілі чыстыя, белыя, далікатныя, пахнючыя лілеі.

Вецер загойдаў крыштальнаю вадою і ўкрыў найхарашэйшую лілею белаю пенаю. Мінута—і з гэтае пены расцвіла Жанчына, жанчына, пахнючая, як лілея, лёгкая, як вецер, зьменная, як мора, з красою бліскачаю, як марская пена і гэтак сама прынаднаю, як пена...

Жанчына ў тую-ж мінуту глянула ў крыштальную ваду і крыкнула:

— Якая-ж я харошая!

Пасьля зірнула навокал і сказала:

— Ах, які сьвет цудоўны!

Калі Жанчына выйшла на бераг (выйшла сухою з вады і з таго часу жанчыны заўсёды выходзяць сухімі з вады), дык з неба ўтаропіліся ў яе мільярды цікавых вачэй. Гэтыя вочы заблішчэлі з радасьці. З таго часу сьвецяць зоры.

З таго вась зорка Вэнэра загарэлася

зайздрасьцю—праз гэта яна і сьвеціць зырчэй за іншыя.

Жанчына гуляла па лясох і сенажацях і ўся прырода моўчкі адухаўлялася ёю. Гэта абрыдла ёй і яна закрычала:

— О, ўсемагутны Мэгадэва! Ты стварыў мяне гэткую харошую! Усё захоплена мною, але я ня бачу і ня чую ўцехаў; усё гэта толькі надыхнёнае маўчаньне.

Пачуўшы гэту жальбу, усемагутны Мэгадэва стварыў безьліч цудоўных птушак. Яны паялі салодкія песьні аб харастве прынаднае Жанчыны. Але за адзін дзень паяньне птушак абрыдла Жанчыне. Яна сумавала.

— О, ўсемагутны Мэгадэва! — закрычала: Мне паяць салодкія песьні і ў сьпевах гэтых шчабечуць аб маім харастве.

— Але-ж якое гэта хараство, калі ніхто ня хоча абняць мяне і ніхто ня прытуліцца да мяне.

Тады ўсемагутны Мэгадэва стварыў прыгожую пруткую зьмяю.

Яна круцілася каля харошага цела Жанчыны і поўзала каля ног яе.

Паўдня была Жанчына задаволена ды раптам засумавала і закрычала:

— Ах, калі-б я запраўды была харошая, дык іншыя стараліся-б мяне насьледаваць. Як відаць, дык я ня вельмі ўжо й харошая!

Усемагутны Мэгадэва, каб задаволіць Жанчыну, стварыў малпу. Малпа насьледавала кожны рух Жанчыны і Жанчына ў працягу шасьцёх гадзін была задаволена, але раптам закрычала праз сьлёзы:

— Я гэткая харошая, гэткая харошая! Мяне асьпёўваюць, мяне абнімаюць, поўзаюць каля ног маіх і насьледуюць мяне.

— Дзівяцца з мяне і зайздросьцяць мне, што мне аж робіцца страшна. Хто-ж абароніць мяне, калі хто з зайздрасьці ліха мне зрабіць захоча?

Тады Мэгадэва стварыў магутнага льва. Леў сьцярог Жанчыну. Яна тры гадзіны была задаволена, а пасля трох гадзін заплакала:

— Я харошая! Мяне песьцяць, а я — нічога! Мяне любяць, а я — нічога! Не магу-ж я любіць гэтага вялізнага, страшэннага льва, перад якім я чую страх ды паважаньне!

І ў тую-ж мінуту, па волі Мэгадэвы, зьявіўся перад Жанчынаю маленечкі, харошанькі сабачка.

— Якое мілае зьверанятка! — гукнула Жанчына і пачала гладзіць ды цалаваць сабачку.

— Як я яго люблю, — казалася.

Цяпер Жанчына мела ўсё і ні аб чым болей не магла прасіць.

Гэта яе раззлавала. Каб выліць свой гнеў, яна ўдарыла сабачку. Сабачка забрахаў і ўцёк, ударыла льва — леў зароў і пабег; яна наступіла на зьмяю нагою — зьмяя засычэла і папаўзла. Малпа таксама ўцякла і птушкі адляцелі, калі Жанчына пачала крычаць на іх.

Цяпер жанчына засталася адна.

— Ах, я няшчасная! — заплакала яна, ламаючы рукі, — мяне гладзяць, хваляць, калі я ў добрым настроі, а калі я ўзлююся, дык тады ўсе ад мяне ўцякаюць.

— І цяпер я адна! О, ўсемагутны Мэгадэва! Апошні раз ужо прашу цябе: ствары мне гэткую істоту, на якую я магла-б выліваць свой гнеў, а яна, каб ня мела адвагі ўцячы ад мяне, калі я ўзлююся, якая мусіла-б цярпліва зносіць усе мае капрызы.

Тады ўсемачутны Мэгадэва доўга думаў нарэшце стварыў Жанчыне... „Мужчыну“.

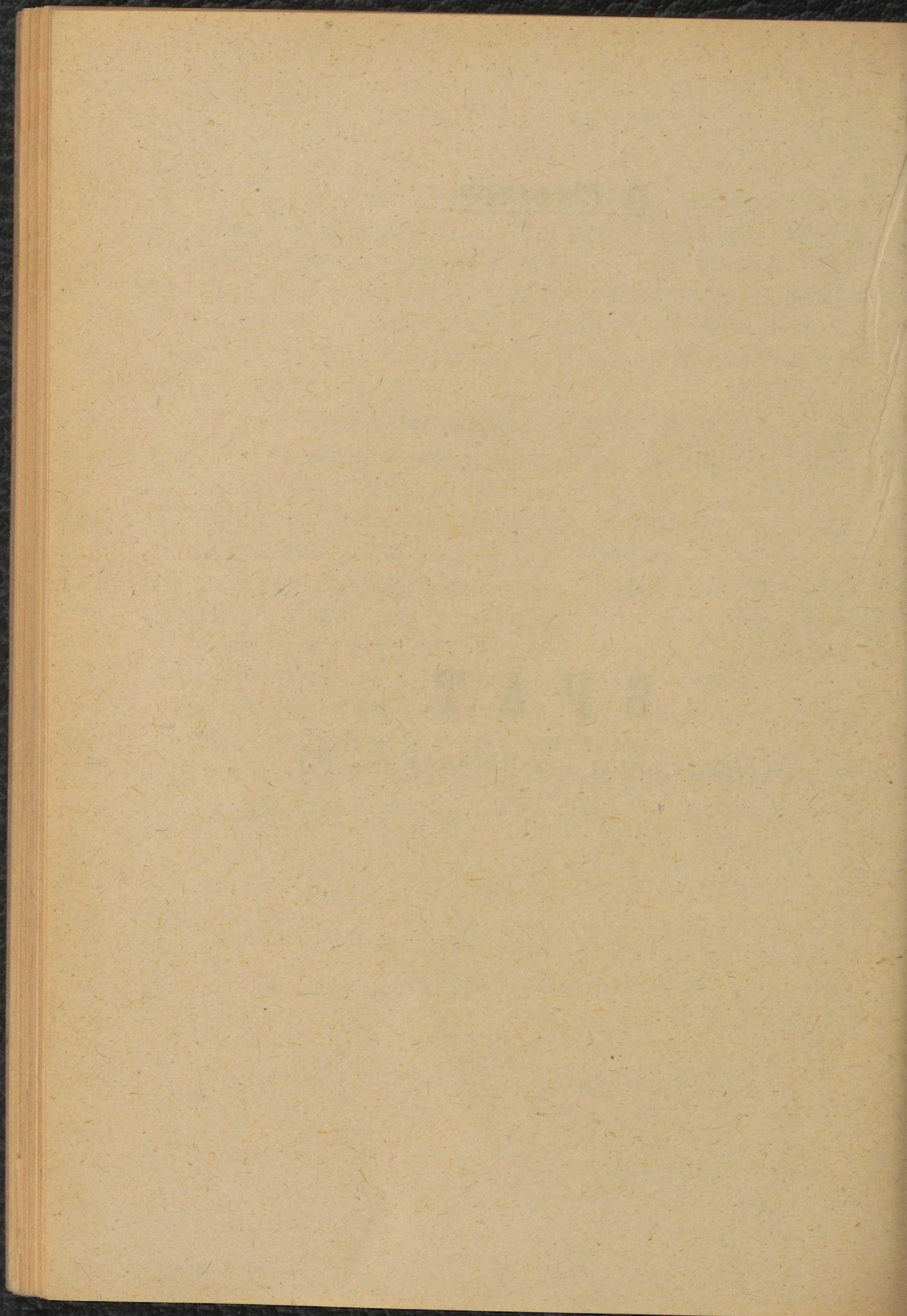

Л. Мосэндз.

Б Р А Т.

(Пераклад з українскага К. М.)

Мы ляжымо на маленькім астраўку сярод Буга. Як уцякалі з хаты, ледзь пасьпелі ўхапіць торбу. А ў торбе на ўсякі выпадак ужо прыпраўленыя: сухары, кусок саланіны, крыху солі. Табакі, здаецца, зашмат схапіў; шкада, маме мала засталася. А ўцякаць давялося блізка што з-пад рук цэлага аддзелу чырвоных курсантаў. Абчапілі зьнячэўку сяло з трох бакоў і пачалі вылоўваць мабілізованных.

Але школа стаіць крыху ў баку і да нас не пасьпелі: кульгавая Насьця па-за агародамі прыкандыбала і такі папярэдзіла.

І мы з братам уцякалі. Уцякалі ў лозы, ў чараты, ў трысьцё, да чорта, абы далей ад чырвоных.

Выскачылі з падворку ў дубовы лясок, скаціліся ў роў. Наперадзе прыгнуўся і бяжыць брат (брацейка любы!). Худыя лыткі жаласна цяляпаюцца ў шырокіх халявах бо-таў, куртаты шынель зьбірае зельле.

Мне перашкаджае торба. — Брацейка... зараз у сонечнікі... пераскочым да Буга... на авечы астравок... (а чаму авечы? сьмешна і няма духу сьмяяцца).

Сонца сядала чырвоным колам за мут-

ны, быццам задымлены небасхіл. Ад сяла пачуліся стрэлы, затарахцеў кулямёт... Якраз у час!...

Мы скокнулі ў сонечнікі і пайшлі выпрастаўшыся. Як зладзеі вызірнулі на сенажаць, праляцелі берагам і страмянулі ў вербы... Разуліся, скінулі нагавіцы і па калены ўгразьлі ў агідна-мягкі мул ды аж па пояс у ваду.

Вылезьлі на астравок, абмылі сьмярдзючы мул і залезьлі ў вербалозы. Там адпачылі, задыханыя і падрапаныя, апрануліся і ляглі на расьсьцеленыя шынялі.

Сонца забегла за небасхіл, вечар хутка праглытваў абрысы чугуначнага мосту далей за вадою. Выразней зрабілася чуваць гуркат Буга на сухой градзе. Над вадою зьняўся лёгенькі туман, першая смуга імглы страянула худымі плячыма брата. Ён сеў і абпёрся рукамі аб зямлю, быццам вось мае падскокнуць і кудысь бегчы. — Праклятыя! Браце! Думаў ты над тым, чаго мы тут хаваемся? Скажы, думаў? Чаго мы хаваемся.. сабакі халабудныя?... ваўкі не ўцякалі-б, не..

Што зрабілася з братам? Скуль у яго ўзяўся гэты запальны тон і палкія рухі? Чаму блішчаць вочы, так, як яшчэ ніколі ня бачыў я ў яго, заўсёды спакойнага, крыху бледнага, крыху, мне здавалася (даруй!)—лянівага на думку..

Ён быў для мяне ў гэты момэнт неспадзяванкаю...

Што я, заскочаны яго перакананасьцю і зьместам слова, мог адказаць яму? Што нельга было пакінуць (можа на голад...) старую маці, малую сястру, хворую бабу? Гэта-ж ня быў адказ, бо колькі разоў я гнаў ад сябе спакусу і маўчаў...

Але брат ведаў мае думкі.

— Ты думаў аб нашых? А хіба ім лепей, як мы ўдома? Ці-ж мы ня мусім хавацца і нас няма так сама, як і ня было-б, калі-б пайшлі з сваімі. Ці-ж не мабілізуюць нас штотыдзень і мы ня мусім выкручвацца ды цярпець зьдзек. А маці? І ёй, павер, было-б лепш і лягчэй, калі-б яна ведала, што мы недзе борамся, а не хаваемся тут, як зьвяры... цяпер сядзяць і дрыжаць за нас: ці ўцяклі? куды? калі вернуцца? Якія цяпер заробкі? Ці табе школы шкада? Пакінь! Годзі ўжо пазьдзекаваліся з нас!...

Ён стаў на калены і, зашчаміўшы кулакі, патрос імі ў бок сяла.

— Не, ты, як можаш... а я не магу ўжо цярпець... Чуеш! не магу цярпець ужо гэтых азіяцкіх твараў, што за гэты год засмуродзілі мне вочы... эгэ... і вочы можна засмуродзіць... я пайду... туды, куды ідуць усе дужыя... Ты ня бойся, я ўжо выздаравеў (дзе яму, што яшчэ з тыдзень, як устаў з сьмяротнага ложа!), не магу ўжо маўчаць!..

Што я мог адказаць яму? Ён меў рацыю меў рацыю падвойна, бо ён першы з нас

дваіх адважыўся выказаць тыя думкі, што я хаваў ад яго... маладое яшчэ, быццам, дый хворае (даруй, брацейка!).

А брат яшчэ стаяў на каленках і сьціскаў кулакі. І я не пазнаваў яго. Ён вырас і змужнеў; ці-ж за гэты час, што мы прабеглі з хаты на астравок? За гэтых паўгадзіны! Доўга мусі думаў ён і шмат перадумаў, што раптам выбухнулае слова зьмяніла яшчэ паўдзіцячы твар і перацяло вось - зараз зморшчкаю чало.

І што я мог адказаць яму?

А брат не маўчаў і словы яго ўжо плыўчэй і пасьядоўней зьляталі з вузкіх вуснаў.

— І вось я кажу табе: лепш загінуць, учапіўшыся ў горла ворагу, як хавацца ад яго, як вось хаваемся мы..

Што я мог адказаць яму? Крохкі, кранны, маўклівы ён, паўдзіця-паўмужчына, доўга, значыцца, гарэў унутраным запалам і раптам выбухнуў няўстрыманым жаданьнем быць чалавекам... ён меў рацыю.

— Браце! На рэзьню прыводзяць толькі свойскае быдлё, пакорнае і бязвольнае, а вольныя зьвяры гінуць, як вольныя. Зубы на варожым горле і пазуры ў грудзёх... А мы, Украінцы, як тое быдлё... мыкаем, толькі крыху равём, а на рэзьню йдзём. Для мяне ўжо годзі быць быдлём, годзі... Успомні, брацейка, цэлы гэты год, успомні вось зараз гэта, і ты сам пабачыш, што далей нельга

цярпець. З сяла ўжо шмат пайшло на жні-
во, значыцца і яны не захацелі быць быд-
лём, пачулі сваю чалавечасьць... І нам трэба
за ім туды, дзе вечарамі гопаюць гарматы.

— Брацейка, ты маеш рацыю! Ня ду-
май, што гэта мне ніколі-ніколі не прыпа-
дала на думку.

— Я й ня думаю! Толькі вырвалася
гэта ў мяне вось цяпер, бо ўжо не магло
стрымацца ў маёй душы. А цяпер годзі.
Заўтра выкапаеш ты свае рэвальвэры, паце-
шым нашых і пойдзем... Яны ня будуць за-
трымліваць! Пабачыш! Яны, а асабліва баба,
я бачу, самі ўжо адчуваюць, што нам трэба
ісьці. І я пайду, браце, пайду, пайду... Мяне
кліча...

Ён падсунуўся да мяне, абняў за шыю
худою рукою і пяшчотліва пацёрся сваёю
шчакою аб мой няголены падбародак.

— Брацейка, мілы! Калі-б ты ведаў,
колькі я перадумаў за апошні месяц. Пась-
ля я табе раскажу ўсё. пагаворым шмат.
Ты ня думай, што я малы, як мяне завуць
удома. Ведаеш, я думаю, што як мы пра-
міргаем гэты дзевятнаццаты год, — а яго
ўжо палова й засталася, — дык ніколі ўжо
не спраможамся на сваю ўласную долю.

І мы сядзелі моўчкі, абняўшыся сярод
вербалозу і чарату, на маленечкім авечым
астраўку. Рацыю мае брат! Ня оўцамі, а
ваўкамі трэба быць, каб запраўды не пра-

міргаць гэтага парнага, гучнага і крывавага дзевятнаццатага году.

Мы моўчкі сядзелі, а ноч ужо цалком абгарнула зямлю... І раптам сярод цішы, з захаду пачулі мы далёкае гуп, гуп-гуп-гуп дый зноў, дый зноў. Я добра знаў яго, гэтае гупаньне: гэта недзе далёка на захадзе стралялі гарматы, гарматы тых, што не захацелі быць оўцамі...

Брат здрыгнуўся.

— Чуеш? Клічуць!

Я чуў. І мы ізноў замоўклі. Аб чым думаў мой брат?... а я праходзіў успамінамі мінулае паўгодзьдзе.

Ужо ў лютым з паўночнага ўсходу прыляцеў злы сакавік-сухавей і цэлымі днямі зьнімаў паўзамерзлы пыл на разьежджаных шляхах. Ён жываедна ўрываўся ў вёскі, дуба ставіў саломеныя стрэхі, зрываў шапкі, чапляўся за сьвіткі і, выгукваючы паўночныя пагрозы, ляцеў далей, на прастор зьнясьнежаных палёў. Марозным подмухам смагі сушыў ён карэньчыкі руні, вымятаў падлескі, зьядаў лядовую лупіну ў прыдарожных равах і гукаў, і высьвістваў і завываў, як тая арда, што сунулася за ім з паўночнага ўсходу. Як тая арда, перад якою ляцеў ён, вьстун навалы сваіх праклятых дзяцей.

А ўжо ў красавіку сонца выходзіла, як расьпечанае кола, на мутнае, быццам

дымным завоем пацягнутае, неба і дасуш-
вала тое, чаго не дасушыў сакавік-маскаль.
Дождж пралятаў толькі, як подых вільгаці
ізноў таміліся нівы і сенажаці нявымоўнаю
смагаю.

О, гэта ён, марац-маскаль-сухавей, пры-
гнаў на нашыя палі шэрую, скуластую са-
ранчу — таварышоў, наскрозь прасякненую
смуродам агіднае лаянкі, хамствам адвечнага
рабства і бязьмежнаю зайздрасьцю згалад-
нелага разбойніка. З іхніх бяздонных гар-
люк толькі й вылятала сухое, раскоцістае
кулямётнае рррр... у гадкіх, глумлівых сло-
вах: контр-рэвалюцыя, пятлюраўцы, буржуі
і канчалася зьдзеклівым, рагатлівым: хаххлы
хаххлы!

І была ў гэтых словах і ненавісьць, і
пагарда, і прагавітасьць заграбастаньня, што
вякамі кідала згаладнелую поўнач на мягкі
поўдзень. Быў у іхніх словах, рухах, паступ-
ках штучна вякамі стрымліваны выбух раз-
бойніцкае расьпярэзанасьці і жорсткае на-
салоды... Брат меў рацыю! Далей ужо ня
было сілы цярпець!

А з захаду ізноў загуло, загупала, быц-
цам у вялізарная грудзі нехта гупаў кула-
ком, пацьвярджаючы грозную прысягу... Гэ-
тае гупаньне даўно ўжо разбухторвала край
і клікала-звала, гукала... да сябе „на жніва”,
як казалі бацькі і маткі скураным людзям,
што дапытваліся пра іхніх бязьвесных дзяцей.

І зноў тады гурчала: — Ага! на жніва!
Ведаем мы жніва! Да Пятлюры, Няздый-
міноса, Зоркі, на жніва! бандыты, буржуі,
хахлы!..

І шмат іншага перадумаў я, седзячы ка-
ля брата, што пачаў драмаць на маім плячы.

Успомніў і тое, як у мяне ў школе
расстралялі партрэты гэтманаў і як дралі
украінскія кніжкі і як рэквізавалі ўсё, на што
ўпала іхняе вока... і выезную сэсію чэка
ўспомніў... (кароткая памяць наша!) І яшчэ
і яшчэ ўспамінаў... і таго камісара, што хва-
ліўся выгнаць з нашае ваколіцы ўпорлівы,
самастойны, «хахлацкі» дух ды навучыць
нас розуму... А ўвечары той самы камісар,
напіўшыся і нажоршыся, як галодны сабака,
разьвёз сваю п'яную душу ды выліў пера-
да мною сваю любоў (любоў!) да „малара-
сійскага“ баршчу, саланіны, каўбасы, белага
хлеба... і салодкіх украінскіх дзяўчат.

На тое яна і лезла гэтая распаношаная
паўночная саранча і ў п'янай шчырасьці
прызнавалася, што Украінцы датуль будуць
ёй дурнямі, пакуль мецімуць ласкавае неба,
пахнючае паветра, чорную пухкую зямлю,
ды пакуль ня будзе ў іх жалезных кулакоў
і сталёвых клоў, каб урэзвацца ў жываедз-
кія горлы.

О, ты квяцісты дзевятнаццаты годзе!
У тваёй сухой вясне і гарачым леце пачы-
нае адроджвацца „чаркаская“ запекласьць!

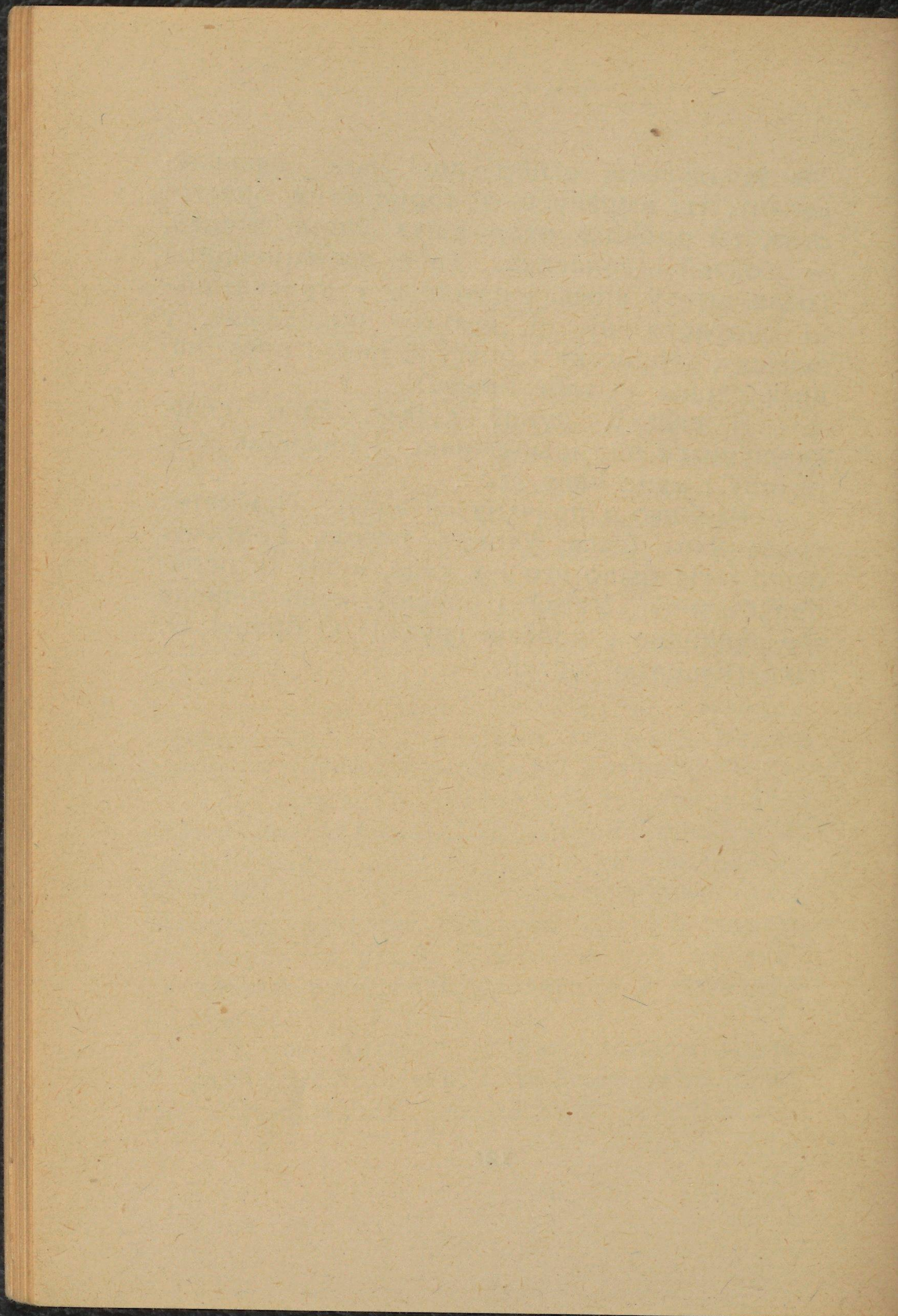

Ты запальваеш агнём волі маю бацькаў-
шчыну, ты выпякаеш з сэрца ману братэр-
ства, ты робіш з нас,—яшчэ ўчора дзяцей,
— людзей і чалавека... Табе, дзевятнаццаты
годзе, што ў крыві і пажары, у траскатань-
ні скорастрэлаў, і выбуху шрапнэляў, у
зьдзеку, гэройстве і боягуле ідзеш праз на-
шыя сэрцы — табе прывет!...

Я сядзеў, думаў, курыў. Брат спаў,
скуліўшыся пад шынелінаю. І нарэшце сон
пахіліў і мяне каля яго ..

Раніцаю я працхнуўся адзін. Прымятая
трава ўжо была ўкрыта расою, брата ня
было. Ня было яго і ў хаце, куды я пера-
браўся зноў. Устаў і пайшоў, куды клікала
яго гупаньне ў далёкія грудзі! О браце! О,
дзевятнаццаты годзе!

М. Зошчэнко.

Расказ аб тым,
як Сямён Сямёнавіч за-
каваўся ў арыстакратку.

(Пераклад з расейскае мовы М. Ш.).

---

*) [redacted]

128

7041 / 35

573435

• J Lit. 1935